

ЧЛЕН НА ХЕЛСИНШКАТА ФЕДЕРАЦИЈА ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА

Консултативен статус при Обединетите нации и Советот на Европа
e-mail: helkom@mhc.org.mk, Web: <http://www.mhc.org.mk>

ГОДИШЕН ИЗВЕШТАЈ ЗА 2003 ГОДИНА НА ХЕЛСИНШКИОТ КОМИТЕТ ЗА СОСТОЈБАТА СО ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА И СЛОБОДИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Извештајот на Хелсиншкиот комитет не претендира на сеопфат на целокупната ситуација со човековите права и слободи во Република Македонија. Анализите и оценките дадени во извештајот се базираат на сознанијата со кои располага Комитетот врз основа на случаите кои биле пријавени во Комитетот, односно кои биле регистрирани од страна на мониторинг мрежата на Комитетот.

Основни обврски и основни цели кои ги дефинираше новата владејачка структура во предизборниот период и во моментот на изборот на крајот од 2002 година беа: подобрување на сигурносно-безбедносната ситуација во државата, подобрување на економската ситуација и подобрување на животниот стандард на населението, глобална демократизација, почитување на правото и развој на правната држава, развој на интегративните наспроти дезинтегративните процеси во Република Македонија, и такво ниво на генералното почитување и заштита на човековите права и слободи кое ќе ја приближи државата до европските текови и ќе овозможи нејзино забрзано приклучување во европските структури.

И покрај големите очекувања на граѓаните и големите предизборни ветувања¹ дадени од страна на партиите кои ја освоија власта, во 2003 година не дојде до битно поместување во сферата на промоцијата и заштитата на човековите права и слободи. Во некои сфери од животот може да се индицира дури и ретрограден тренд во

¹ Голем дел од ветувањата (дури и оние од помали размери) остануваат на нивото на празен предизборен маркетинг. Такво е на пример ветувањето на премиерот дадено на 29 Ноември 2002 година дека приоритетна задача за новата власт ќе претставува разоткривањето на судбината на исчезнатите лица; или она дадено од страна на министерот за внатрешни работи во врска со случајот "Раштански лозја" (кога даде точни термини во рамките на кои ќе го расветли случајот за кој постојат низа индикации дека беше извршена вонсудска егзекуција на 7 државјани на Пакистан од страна на припадници на истот министерство).

однос на претходната 2002 година. Прекршувањата на човековите права и слободи ја опфаќаат целокупната општествена структура и се од толку големи размери што се поставува прашањето на глобалната демократска ориентација на актуелната власт.

1 Јавни настани и повреди на демократските принципи

Политичката ситуација во Република Македонија во 2003 година се уште е детерминирана од спроведувањето на одредбите од Охридскиот рамковен договор. И новата Влада продолжи декларативно со трендот на "остварување на Охридскиот рамковен договор" (13.08.2001), иако од правна гледна точка може да се зборува единствено за законска имплементација на Уставните амандмани кои непосредно влегоа во сила по нивното изгласување (16.11.2001). Образложувањето за донесувањето на законите и законските промени со потребата од имплементација на Охридскиот договор наместо како имплементација на Уставните амандмани може да се смета како драстичен пример за déroгирање на принципот на владеење на правото.²

Се уште сите одлуки, структурни промени и глобално делување во државата претставуваат резултат на непосредно партиско договарање, во затворени високи партиски кругови, со видливо заобиколување на легислативата и девалвирање на владеењето на правото. Ова посебно се однесува на кадровските промени кои се изведуваат во текот на целата 2003 година на сите нивоа на државната администрација. Заради доминантната примена на партискиот критериум во персоналните промени кои се спроведуваат на сите нивоа на власта, многу често, промените, не се сфаќаат од страна на населението дури ни како спроведување на одредбите на договорот, туку како директна интервенција на политичките партии на власт во сите сегменти на општеството. Ова доведува од една страна (во редовите на мнозинската заедница на Македонците) промените да се перцепираат како прекумерни, несоодветни и надвор од законот, а од друга страна (во редовите на етничките Албанци) тие да се перцепираат како недоволни во смисла на искористување на сите расположливи човечки ресурси.

Под закрилието на "спроведувањето на Охридскиот рамковен договор" во промените во составот на администрацијата не се почитува Законот за државни службеници (се заобиколува Агенцијата за државна администрација, не се објавуваат огласи, не се применуваат утврдени критериуми и процедури; се игнорира Законот за работни односи; се издаваат решенија за престанок на работен однос без

---

² Наспроти постојаното повикување на Охридскиот рамковен договор, многу индикативно за спроведувањето на Уставните амандмани е конституирањето на Комитет за односи меѓу заедниците на 18.09.2003 год., една година и десет месеци по прогласувањето на Амандманот XII на Уставот. Иако комитетот е надлежен да разгледува прашања од односите меѓу заедниците, и да дава мислења и предлози за нивно решавање (Собранието е должно да донесе одлука во врска со нив), истиот не се произнесе во однос на неколкуте случаи на нарушени меѓуетнички односи во есента 2003 год. (случајот "Брест", случајот "отворање/преместување паралелки", итн.).

правна поука, се распределуваат лица на места каде што веќе има распределено друго лице или на места за кои е познато дека ќе исчезнат со новите систематизации, не се почитува правото на годишен одмор при престанок на работен однос, не се исплаќаат надоместоци за трошоци за одвоен живот, заобиколување на механизмот на дисциплинска постапка итн.). Ваквиот пристап, (кој ја поддржува доминацијата на политичкиот фактор наспроти правниот модус и почитувањето на законите), негативно се рефлектира врз натамошниот развој на демократијата и често претставува закана за остварувањето, а не ретко и прекршување на базичните човекови права и слободи.

Од една страна, фактички бинационалниот пристап во договорот од Охрид (што е сосема прифатливо во рамките на договор со кој треба да се прекине вооружен конфликт), се повеќе се судира со мултикултурниот, мултиетничкиот и мултиконфесионалниот карактер на државата³. Од друга страна, преобладавањето на етнодимезионирањето на секој проблем и секој однос во државата, го спречува развојот на демократските институции, механизми и односи, а парламентарната демократија ја претвора во етнодемократија.

Практиката партиско договарање (која беше карактеристична и за партиите кои ја структурираа власта во периодот пред избивање на вооружениот конфликт), во крајна линија доведува до потполна нетранспарентност⁴ на процесите на одлучување, ги исклучува

---

³ Во овој контекст од исклучително значење е анализата и објавувањето на податоците од пописот на населението направен во 2002 година. Според овие податоци Република Македонија е етничко разнолика со популација од 2,022,547 жители од кои: етнички Македонци 64.18 %, етнички Албанци 25.17 %, етнички Турци 3.75%, етнички Роми 2.66%, етнички Срби 1.7%, и некои други мали заедници.

Од самиот почеток овие податоци беа видени како исклучително важни во светлина на најновите законски промени: за територијална поделба, за употребата на службените јазици, за образованието и за структурата на јавната администрација итн. Исто така, од самиот почеток на обработката на податоците, беа искажани сомнежги во прибрианиот материјал, во внесот на податоците и во самата обработка, што беше потенцирано со маргинализацијата на пописната комисија од преземените активности.

Резултатите објавени во почетокот на декември 2003 година, покажаа значајно зголемување на присуството на припадниците на албанската етничка заедница во вкупниот состав на населението, а намалување на сите други заедници. Ова резултираше во отворено негирање на резултатите од пописот од страна на сите останати етнички заедници. На пример, иако според податоците објавени во 2003 год. во Република Македонија живеат 53,873 Роми, проценките на ромските застапници достигнаа и до 136.000.

Добиените бројки веднаш се ставени во контекстот на остварувањето на Охридскиот рамковен договор, без да бидат погледнати низ призмата на уставната терминологија. Имено, вкупниот број граѓани на Република Македонија не беше изнесен во јавноста иако е клучен податок за спроведувањето на уставните амандмани. На пример, во однос на службените јазици во Уставот децидно стои дека, покрај македонскиот јазик, службен јазик е "друг јазик што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните" (Амандман V) - што значи, релевантен податок е бројот на граѓаните (државјани на Република Македонија) а не бројот на жителите што е број добиен со изведениот попис.

⁴ На 24 јуни 2003 година, Собранието на Република Македонија донесува Одлука за пристапување кон измена на Уставот на Република Македонија. Одлуката се состои од само два члена: 1) Се пристапува кон измена на Уставот на Република Македонија. 2) Оваа одлука влегува во сила веднаш, а ќе се објави во "Службен весник на Република Македонија".

граѓаните од овие процеси (меѓу другото и со ограничен пристап кон виталните⁵ информации)⁶ и ги претвора во објекти на управувањето кои во обид за остварување на сопственото влијание можат единствено да манифестираат непослушност и да ги опструираат државните одлуки⁷.

Еден од индикаторите на ваквата ситуација е отсуство на институтот јавна расправа за промените на законите кои се од витален интерес за граѓаните, формализација на транспарентноста во објавувањето на промените⁸ и неискористување на институтите на непосредна демократија⁹.

Со ваквата чисто формална одлука за пристапување кон измена на Уставот на Република Македонија, во која не е наведено кои делови од Уставот се предложени за измена, Собранието на Република Македонија всушност го изигрува принципот на транспарентност во работата. Со необјавувањето на клучните елементи од предлогот за пристапување кон измена на Уставот - насоките за изменување и дополнување на Уставот и образложение за причините поради кои се предлага изменување и дополнување на Уставот (согласно чл. 200 од собранискиот Деловник) - Одлуката станува безлична а нејзиното објавување во Службениот весник бесмислено. Притоа, ваквата бланко Одлука практично овозможува покренување на постапка за измена на кој било член од Уставот или дури и на целиот Устав без образложение на причините.

⁵ Власта е мошне ревностна во објавување на огромен број неважни одлуки, како на пример онаа објавена во Службен весник на Република Македонија бр. 51/03: во која јавноста се известува дека Владата на Република Македонија на седницата одржана на 21 јули 2003 година донела Одлука за давање согласност на Одлуката за набавка на правосмукалки за чистење воздухоплови.

⁶ Уставниот суд одлучува да не поведе постапка за оценување на уставноста на одделни членови од Законот за Амнестија, меѓу другото повикувајќи се и на друго решение (У. бр. 65/2002) во кое било одлучено да не се поведе постапка за оценување на уставноста на чл. 8 од Законот за амнестија со образложение дека "овластувањето на министерот за правда да донесе упатство за спроведување на законот не излегува од уставните рамки, како и од рамките предвидени во Законот за организација и работа на органите на управата, а што е во рамките на поставеноста на државната управа". Од Министерството за правда добивме информација дека такво упатство за примена на Законот за амнестија постои, но не е објавено во службен весник. За да се добие тоа Упатство треба да се поднесе писмено барање по кое ќе се одлучува дали доставата би се извршила или не.

⁷ Демонстрациите на вработените во повеќе претпријатија во стечај; на вработените од дневниот весник "Нова Македонија" ; демонстрациите на поранешните вработени во Министерството за внатрешни работи; демонстрациите на учениците и родителите во Битола (во врска со отворањето на паралелка на албански наставен јазик во гимназијата) и во Скопје (во врска со преместувањето на паралелките на наставен албански јазик во матичното училиште Арсени Јовков); демонстрациите во врска со новиот Закон за територијална поделба.

⁸ На 14.04.2003 година, Владата донесува Одлука за донесување на годишната програма за националниот интерес во културата за 2003 година (Сл. весник на РМ 29/03). Членот 1 вели дека "Со оваа одлука се донесува Годишната програма за националниот интерес во културата за 2003 година" која, според членот 2, "влегува во сила наредниот ден од денот на објавувањето во "Службен весник на Република Македонија", а ќе се применува од 1.01.2003 година". На овој начин одлуката добива ретроактивно значење (делува скоро 4 месеци наназад).

⁹ Референдумите одржани во врска со донесувањето на новиот закон за територијална поделба.

Повторно под закрилата на Охридскиот рамковен договор, енормни размери добива партизацијата на целото општество и посебно на државните структури. Тоа непосредно се одразува на корпусот човекови права во актите на отворена дискриминација врз основа на партиска припадност.¹⁰ Посебно загрижува селекцијата на примената на правото кога станува збор за гонење на прекршителите на законите кои припаѓаат на владејачките државни и партиски структури (кога на законските одредби се гледа низ нивната советодавна и хумана димензија), односно, кога станува збор за припадници на опозиционите

---

¹⁰ Партиската призма е индицирана во брзото разрешување на републичкиот јавен обвинител (без соодветно образложение и во многу кратка процедура); смената на директорот на Агенцијата за државни службеници; смената на сите членови на Републичкиот судски совет (со законските измени, за чие изгласување е потребно просто мнозинство, не само што се направи директен упад во уставно утврдениот мандат од 6 години, туку се отиде дотаму што "во функција на имплементација на Амандманот" беше променет и целокупниот состав на советот); изборот на судиите на Уставниот суд.

Кривичниот прогон за корупција и злоупотреба на службената должност се ограничува само на политичките опоненти, во кои случаи по правило или се излегува надвор од законските норми или тие крајно екстензивно се толкуваат (случајот со притворот на поранешниот пратеник Амди Бајрам и притворот на виден член на ВМРО ДПМНЕ г-ѓата Слободанка Шуклева; судењето на поранешниот министер за одбрана Љубен Пауновски; упадите во домовите на бившите припадници на распуштената единица при МВР - Лавови и сл.). Најверојатно во прашање е партискиот критериум во донесувањето на решението да не бидат срушени дивоградбите изградени во заштитениот парк Водно (бидејќи оправдувањето со настанатите зимски услови дефинитивно е неприфатливо).

Партискиот критериум како клучен се манифестира и во работата на Постојаната анкетна комисија за заштита на човековите права и слободи при Собранието на Република Македонија што има катастрофални последици во однос на одлучувањето за заземањето став како по однос на претставките од страна на граѓаните, така и по однос на другите прашања што ги разгледува комисијата. На пример, иако при работата на комисијата по претставката во однос на случајот "социјални станови" беа изнесени бројни неправилности од страна на речиси сите членови од комисијата, гласањето беше изведено под видлива директива на партиските центри и потполно спротивно на изнесените ставови, аргументи и целокупната дотогашна дискусија.

Партискиот критериум е единственото образложение во низата извршени кадровски промени во раководните структури на јавните установи и претпријатија (целосната смена на раководниот кадар и членовите на управните одбори во сите буџетски организации во кои Владата именува или учествува во изборот (со обид да се влијае дури и во именување на директор на членка на Универзитетот во Скопје: Институтот за социолошки и политичко правни истражувања), при што во донесените одлуки за разрешување недостасува елементарна аргументација за причините за предвремен престан на мандатот (решението за разрешување од должноста директор на Управата за безбедност и контраразузнавање и решение за разрешување од должноста директор на ЈП за стопанисување со станбен и деловен простор на Република Македонија - Скопје; разрешувањето на голем број вршители на должност директор на организација регистрирана за вршење на дејност од посебен општествен интерес во областа на културата врз основа на членот 100, ст. 1 од Законот за култура кој се однесува само на именувањето на директори, а во кој не станува збор за разрешување; разрешувањето на голем број директори на основни училишта пред престанокот на нивниот мандат и без соодветно образложение; неоправдан престанок на работниот однос како последица на разрешувањето од раководната функција (како во случајот на директорката на библиотеката Браќа Миладиновци од Скопје).

партии или партиски неопределени граѓани (кога доминира казнената димензија).¹¹

Отстапувањата од декларираната определба за промоција и заштита на човековите права се проширува и на меѓународната активност на актуелната власт. Голем удар врз промоцијата и заштитата на човековите права во Република Македонија беше ратификацијата на билатералниот договор за изземање помеѓу Македонија - САД со кој практично се овозможува неказниност за најтешките кривични дела, а што е во најдиректна колизија со одредбите на Римскиот статут, инаку веќе ратификуван од страна на Собранието. Во отсуство на аргументирана јавна расправа и без соодветно образложение, со ратификувањето Собранието всушност го легитимираше не само пазарењето на "право за неправо" од страна на Владата туку и тврдењето на премиерот дека политичкиот интерес е посилен од правните принципи. Тоа претставува манифестна повреда не само на принципот на владеење на правото туку и на основните принципи на меѓународното право.¹²

Во општото демократско структурирање загрижува фактот за отсуството или нефункционирањето на некои од битните демократски механизми за контрола на власта и непосредна заштита на правата и слободите на граѓаните. Со Законот за народен правобранител (Сл. весник на РМ 60/03), практично беше имплементиран Амандманот XI од Уставот со што значително се зголемуваат како ингеренциите така и одговорноста на народниот правобранител. Хелсиншкиот комитет го поздравил Законот како солидна основа за квалитетно поставување на оваа функција на надзор врз, пред сè, извршната власт.

За жал, актуелниот народен правобранител (кој исто така е назначен како партиски кадар од страна на СДСМ во моментот на конституирањето на оваа институција), ја пропушти приликата **на дело** да ги покаже своите нови овластувања, што би претставувало и најдобра јавна кампања за нововведените механизми за контрола на власта. Јавноста едноставно немаше прилика да види како народниот правобранител: а) без претходна најава и одобрение - влегува во полициска станица, затвор, психијатриско одделение или друг државен орган на управа; б) како презема конкретни мерки во однос на некоја долготрајна судска постапка или во однос на неодговорноста на судските служби; в) како без одлагање е примен од страна на претседателот на Владата или претседателот на државата; г) како

---

¹¹ Одлуката за рушење на дивоградбата изградена од страна на поранешниот пратеник Амди Бајрам во населбата Шуто Оризари (а која ја користело целото население од населбата, кое е доминантно Ромско и со многу ниски примања, за одржување на приватни или заеднички прослави и веселби без надомест) е донесена и извршена експресно, за разлика од одлуката за рушење на дивоградбите изградени во заштитената Парк-шума Водно, чие рушење е оставено за потопли денови и со можност дел од нив да бидат вклопени во генералниот урбанистички план.

¹² Исто така, без аргументирана расправа и образложение, Собранието донесе одлука за испраќање на единици на Армијата за учество во состав на коалициските сили во операцијата "Слобода за Ирак". Ваквата одлука може практично да се толкува како одлука за војна, особено кога ќе се земе предвид дека во последните извештаи на експертите не се утврдени доволно причини за воената интервенција во Ирак, а загубите на т.н. "антитерористичка коалиција" се поголеми во т.н. "пост-воени" фази отколку во "воените".

врши увид во најдоверливите информации (органите се должни да му ги обезбедат сите докази, податоци и информации, без оглед на степенот на доверливост); д) како дава иницијативи за законски измени и дополнувања до овластените предлагачи; е) како поднесува предлог до Уставниот суд за оценување на уставноста на законите и уставноста и законитоста на другите прописи или општи акти; е) како посочува конкретна државна установа каде што постои нерамноправна и неправична застапеност на заедниците итн.¹³ Хелсиншкиот комитет изразува загриженост дека и следниот избор на народен правобранител ќе биде од редот на партиските кадри (со што и овој институт ќе стане дел од партиската трговија и нагудување и со своето делување нема да ги загрози структурите на власта). Исто толкав проблем претставува и неизвршувањето на ваквите функции од страна на структурите во чија надлежност тие се наоѓаат¹⁴.

---

¹³ Наместо тоа, во промотивната кампања за новите законски овластувања, народниот правобранител, меѓу другото, истакна и дека оваа институција е "заштитник на добрата државна администрација" и дека "секогаш кога ќе биде неосновано нападната таа ќе биде заштитена". Наместо информативна кампања за новите законски решенија посебно насочена кон сите засегнати лица (вработените во управните органи, во полициските станици, во обвинителствата и судовите, лицата во организациите и установите во кои слободата на движење е ограничена) бевме сведоци на нешто што поскоро наликуваше на изборна кампања. Во текот на својата работа во 2003 година народниот правобранител отворено застапа во одбрана на ставовите и интересите на СДСМ (односно власта) со правно неиздржаната сугестија за распишување нов конкурс за распределба на социјалните станови.

¹⁴ Ниту во својот нов состав, Собранието на Република Македонија не го постави прашањето за грубото прекршување на човековите права од страна на претседателот на Република Македонија во текот на кризата од 2001 година (употребата на војската на територијата на Република Македонија без изгласана воена состојба од страна на Собранието на Република Македонија и бомбардирањето на цивилни објекти што резултираше во голем број цивилни жртви во текот на вооружениот конфликт. Ова прашање беше неопходно да биде поставено како од аспект на лоцирање на одговорноста на високите функционери во органите на власта за флагрантни кршења на човековите права и слободи, така и во функција на превенција на вакви дејствија во иднина.

Актуелниот претседател на Републиката во 2003 година направи своевиден "упад во системот" и со неговата одлука за аболуција на поранешната министерка за внатрешни работи, г-ѓата Доста Димовска, без соодветно образложение, кое е таква повреда на демократските принципи што е директно насочена против суштината на демократијата каде граѓанинот е носител и извор на суверенитетот на власта. Со спречувањето на постапката за докажување на прекршувањето на чл 17 од Уставот (документ за прислушување потпишан од помилуваното лице) претседателот и самиот стана соучесник во прекршувањето на тој член.

Претседателот честопати ги дерогираше и другите сегменти на власта (повторно на штета на граѓаните) игнорирајќи го Законот за склучување, ратификација и извршување на меѓународни договори при одлучувањето за "ирачкото прашање". Имено, претседателот практично без консултации со кое и да е надлежно тело во државата "реши" да даде недвосмислена поддршка во походот на САД и Велика Британија против "оските на злото", влечејќи ја таа своја одлука исклучиво врз основа на тоа дека "Македонија е дел од Антитерористичката коалиција". Вклучување на Македонија на кој и да е начин во воена коалиција против Ирак врз основа на ваква претседателска "одлука", а без соодветна одлука на Собранието - беше несомнено исчекорување од уставните овластувања. Дури и Советот за национална безбедност го разгледуваше ова прашање по отворањето на дискусиите за неговите постапки.

Отсликаните процеси во Република Македонија не погодуваат на зголемување на промоцијата и заштитата на човековите права и слободи. Владеењето на правото и постоењето на достапни и ефикасни средства за заштита на правата и слободите на граѓаните остануваат на ниво на најлабаво дефинирана аспирација, која не наоѓа своја потврда и потпора во практичното делување на ниту еден сегмент од власта.

Во текот на 2003 год. Хелсиншкиот комитет посебно внимание посвети на неколку области поврзани со промоцијата и заштитата на човековите права кои во текот на оваа година беа од приоритетен интерес, односно, беа сфери на најголеми повреди на човековите права.

2 Повреди на економските и социјалните права на граѓаните

Наспроти уставната определба на Република Македонија како "суверена, самостојна, демократска и социјална држава"(член 1), која треба "да обезбеди социјална правда, економска благосостојба и напредок на личниот и заедничкиот живот"(Преамбула на Уставот) и спротивно на прифатените обврски согласно Пактот за економските, социјалните и културните права, во 2003 продолжува негативниот развоен тренд кој доведува до директно загрозување на елементарната егзистенција на голем број луѓе.

Во изминатата година не само што не е направен никаков позитивен исчекор во насока на подобрување на економската и социјалната положба на граѓаните, туку се забележливи и натамошни рестрикции, посебно во сферата на социјалната и здравствената заштита на граѓаните. Производството се уште покажува негативни трендови (со мали позитивни поместувања во кратки периоди). Бројот на невработени достигна над 400.000 лица; не е пуштен во работа ниту еден покрупен производствен капацитет, а вложувањата во земјоделието се минимални и сосема недоволни за какви било поместувања во оваа област (0,57% од вкупниот буџет за 2003 год.). Надворешните инвеститори се уште ја сметаат територијата на Република Македонија како ризично подрачје и нема позначајни надворешни вложувања во која било област.

Според сите направени истражувања и извештаите на УНДП и Светската банка, сиромаштијата станува најголем проблем во Република Македонија. Примањата на населението се паднати под егзистенцијалниот минимум за најголем дел од населението

Лошата кохабитација меѓу Претседателот, Владата и Собранието исходуваше со катастрофални последици за функционирањето на државата во одделни подрачја (на пр. непополнувањето на амбасадорските места и некомплетирањето на составот на Уставниот суд и Републичкиот судски совет, меѓутоа и во однос на толку чувствителни прашања како судбината на исчезнатите лица, каде што претседателот без координација со Владата даваше празни ветувања).

Во своето делување претседателот си дозволи нарушување на Уставната одредба за одвоеност на религијата од државата. Според повеќе јавни гласила промоцијата на генералот Стамболиски е обавена во црковен објект. Хелсиншкиот комитет неколку пати писмено се обрати до кабинетот на претседателот со цел да добие информации за настанот, меѓутоа, не е добиен никаков одговор (што може да се протолкува како признавање на наводите дадени во медиумите).

(просечната плата во Република Македонија во текот на 2003 не надминува 200 евра, а социјалните бенефиции од страна на државата секојдневно се намалуваат. Максималниот износ на социјалната помош за еден месец за четворчлено семејство е 50 евра, што не ги задоволува ни елементарните потреби за исхрана на еден човек за еден месец. Во изминатиот период намалена е листата на лекови кои можат да се земат бесплатно (односно кои се покриени со здравственото осигурување), а е зголемена партиципацијата при секоја здравствена интервенција. Сиромаштијата непосредно и посредно го загрозува остварувањето на низа базични права и слободи. Во Република Македонија таа се рефлектира пред се врз остварувањето на правото на образование, здравствената заштита, заштитата на чувствителните групи (стари, деца, жени, лица со хендикеп), остварувањата на правата за здрава животна средина, работните права и заштита при работата, правото на соодветен животен стандард и во крајна линија, достоинството на човекот.

Се повторува ситуацијата од 2002 година која се карактеризира со зголемена социјална тензија и нарушување на голем дел од работните и социјалните права на граѓаните. И во оваа година најголемиот број случаи на поплаки од страна на граѓаните, кои доаѓаат до Хелсиншкиот комитет се токму од оваа област. Ако се има предвид дека смената на власта во голема мера се должи токму на загрозувањето на правата на граѓаните во оваа област, тогаш актуелната власт не одговорила на еден од главните приоритети заради кои е избрана.

Со една од своите први одлуки¹⁵ Владата ја започна рестриктивната социјална политика. Како резултат на оваа политика "со гордост" беше објавен податокот дека социјална помош ќе престанат да примаат над 20.000 граѓани на Република Македонија. Хелсиншкиот комитет не може да најде разбирање за толкувањата на

---

¹⁵ Владата, во декември 2002 донесува таква Одлука (Сл. весник 91/2002) со која се заоструваат критериумите главно по два основа: а) со тоа што барателите "со поднесување на барањето доставуваат и сметки за потрошена електрична енергија кои се водат на име на носителот на правото или член на неговото домаќинство"; и б) "со поднесувањето на барањето да достави и договор за закуп за користење на соодветниот станбен простор". Уште по соопштувањето на "новиот критериум" - електрично броило, Хелсиншкиот комитет упати барање до Министерството за труд и социјална политика, по кое државниот секретар на ова министерство одговори дека: а) Министерството упатило известување до центрите за социјална работа барањата за социјална помош задолжително да се примаат без разлика дали со комплетната документација е приложена и сметка за потрошена електрична енергија; б) дека можноста за поседување на броило, односно, причините поради кои домаќинството нема такво броило ќе се утврдуваат со непосреден увид; в) дека со тоа "се дава можност за стекнување и користење на право на социјална парична помош" и на баратели кои нема да достават сметка за електрична енергија доколку спаѓаат во една од 13-те наведени категории лица.

Меѓутоа, наспроти ова, до Хелсиншкиот комитет се обратија повеќе граѓани со поплаки дека сепак им била ускратена социјалната парична помош, во најголем број случаи затоа што не поседувале сметки за електрична енергија на име на барателот или член на неговото домаќинство, а дел и заради тоа што не поседувале договор за закуп на стан. Од овие поплаки произлегува дека корективните критериуми наведени во одговорот од Министерството, фактички не биле применети.

Владата на начелото на социјална праведност и правото на социјална парична помош на лицата способни за работа, а социјално необезбедени. Извесно е дека има лица што го изиграле или ќе го изиграат системот на заштита. Но, исто толку извесно е дека тој број не може ниту случајно да е 20-тина илјади. Покрај тоа, како сите да забораваме дека се работи за повеќе од недостоинствени 2.400 денари. Владата, пак, се чини заборава дека суштината на социјалната солидарност е дека секој граѓанин во нашата држава треба да има обезбеден социјален минимум што би се состоел од: финансиски минимум за егзистенција (што не би смеел да биде помал од 6.200 денари по човек), "покрив над главата" и медицински "пакет". И уште еднаш да нагласиме - тоа е минимумот. Механичкото намалување на бројот на корисници на социјална помош со внесување на нови или заострување на постојните критериуми, во услови на огромна невработеност, во никој случај не може да се перцепира како позитивен чекор во остварување на буџетски заштеди и покривање на буџетскиот дефицит.¹⁶

Со некои свои мерки Владата интервенираше во социјалната сфера на начин кој го нарушува правниот континуитет и претставува отворена повреда на законите и на неправилен начин ограничување на правата на граѓаните остварени во претходниот период.¹⁷

---

¹⁶ На седницата одржана на 22 мај 2003 година Уставниот суд на Република Македонија ги укина член 1 и член 2 став 3 и 4 од Одлуката за изменување и дополнување на Одлуката за условите, критериумите, висината, начинот и постапката за утврдување и остварување на правото на социјална помош донесена на 2.12.2002.

Во одлуката за укинување (Сл. весник бр. 37/03) Уставниот суд смета дека вака поставеното "...овластување(то) на Владата не е во операционализација на законската одредба од член 29 став 2 од Законот за социјална заштита, туку основ за утврдување на правото на социјална парична помош ...", а што не е во домен на извршната туку на законодавната власт. Оттука, тоа се коси со една од основните вредности на нашиот уставен поредок - поделбата на државната власт на законодавна, извршна и судска.

По укинувањето на правно незаснованите одредби на Владата, а коишто беа промовирани со последните непопуларни измени (сметките за електрична енергија и договорите за закуп на стан), на кои што Хелсиншкиот комитет неколку пати укажуваше во своите извештаи, се доведува под прашање целокупната стратегија на Владата на Република Македонија во доменот на социјална заштита.

¹⁷ Со образложение дека распределбата на становите изградени како социјална помош на семејствата со ниски примања, направена од претходниот состав на Владата не е заснована врз соодветни критериуми и дека се направени фактички повреди на правото во составувањето на листите на корисници, Владата го поништи веќе завршениот конкурс и ја започна целата постапка од почеток. По поништувањето на огласите за социјални станови од страна на Владата, граѓаните кои имаат стекнато право на закуп упатија тужба за управен спор до Врховниот суд на Република Македонија против Одлуката за поништување, како и иницијатива за оценување на законитоста на истата одлука на Владата до Уставниот суд на Република Македонија.

Врховниот суд на 13.02.2003 година донесе Решение со кое ја отфла тужбата со образложение дека е недозволена. Имено, според Врховниот суд, со тужба за управен спор може да се оспори само управен акт, а судот утврди дека "означената Одлука на Владата на Република Македонија нема карактер на управен акт во смисла на член 6 од Законот за управни спорови."

Уставниот суд на 8.04.2003 година донесува Решение со кое ја отфрла иницијативата за поведување постапка за оценување уставноста и законитоста на

Дури и позитивните мерки преземени со цел редуцирање на корисниците на социјална помош со нивно обезбедување на продуктивен начин како што е доделувањето на користење на необработено земјиште, не се остваруваат на начин кој може навистина да претставува чекор во насока на решавање на проблемот.¹⁸

Повредите на правата од работен однос исто така заземаат значајно место во негативните трендови на заштита на човековите права. Во континуитет со претходната и 2003 година се окарактеризира со масовни повреди на Законот за вработување¹⁹, правата кои произлегуваат од работен однос²⁰ и несовесната улога на самите

Одлука на Владата, со образложение дека Одлуката за поништување не е пропис, подобен за уставно судска оценка (За судот, кој тргнува од содржината на оспорената Одлука, "истата не може по својот карактер да претставува пропис, во смисла на членот 110 алинеја 2 од Уставот" затоа што "има правно дејство само по однос на лицата што склучиле договор за закуп врз основа на сега поништените огласи"). Исто така, во своето образложение, Уставниот суд констатира дека "Во овој случај **Огласот**, претставува општ повик за неограничен број на заинтересирани лица да склучат договор и истиот по својот карактер **не е пропис** туку преземено дејствие за реализација на претходно регулирана конкретна постапка за давање на точно дефинирани станови под закуп." Со овие решенија граѓаните се доведени во ситуација на правен вакуум и неможност да ги заштитат своите права.

Со цел да и даде правна валидност, Владата донесе нова Одлука за услови и критериуми за распределба на станови изградени по "Проектот за изградба на станови кои ќе се издаваат на лица со ниски приходи" (Сл. весник на РМ 51/03), со која практично престана да важи Одлуката за начинот и постапката за распределување на станите изградени по "Проектот за изградба на станови кои ќе се издаваат на лицата со ниски приходи" (Сл. весник на РМ 104/00, 97/01 и 8/02). Со новата одлука се применува принцип на ретроактивно важење негативно за граѓаните непосредно инволвирани во случајот, предвидени се нови критериуми, меѓутоа еднакво генерални и непрецизни како и во претходната, Владата еднострано го раскина облигациониот однос воспоставен со граѓаните и не најде начин за такво разрешување на проблемот кое ќе ги земе предвид спецификите на секој индивидуален случај посебно.

Според последните информации добиени преку медиумите, Владата започнала со пренамена на некои од социјалните станови (во Гостивар три стана се доделени надвор од листите направени врз новите критериуми, а за потребите на Владата).

¹⁸ Во контекстот на непостоење на разработена политика за развој на земјоделието, малиот број широко дефинирани критериуми може да го доведе во прашање правичното распределување на земјиштето; не се води грижа за правилно регистрирање на индивидуалните земјоделци кои понатаму би требале да ги уживаат правата од здравствено и социјално осигурување; идните корисници не се ослободуваат од административни такси; не се гарантираат субвенции во форма на помош во ѓубрива, давање на поволни кредити за набавка на механизација и опрема и слично.

¹⁹ Отпуштањето на Габриела Трајчевска од Германос Телеком поради отсуство од работа за време на бременоста; престанок на работниот однос на група граѓани поради отсуство од работа за време на конфликтот во 2001, наспроти заклучоците и препораките на Владата - случаите за работниците од АДГ Маврово, МЗТ Леарница, Мак-стил Скопје - општина Арачиново

²⁰ Хелсиншкиот комитет апелираше до Владата за отказните решенија издадени од нејзина страна, да ги почитува законските обврски и процедурите во случаите на разрешување, посебно во делот на образложување и транспарентноста на таквите решенија. (случаите на необразложени и предвремени решенија за разрешување на Директорот на управата за безбедност и контраразузнавање, Директорот на ЈП за

синдикати кои ја забораваат својата улога.²¹ "Кадровските, структуралните и технолошките промени" се најчести изговори зад чије апстрактно и необразложено значење се засноваат масовните²² и правно непоткрепени отпуштања на работниците. И во оваа година продолжува практиката на отпуштање на работниците заради учество во штрајк.²³ Кадровските поместувања во Министерството за внатрешни работи на специфичен начин се одразуваат на уживањето на правата на вработените.²⁴

Државниот инспекторат за труд, како надлежна институција која врши надзор над примената и почитувањето на законите во врска со работните односи и правата кои произлегуваат од работен однос, не одговори на поставените задачи и барањата за поголема ажурност како надлежен орган во поглед на случаите на фалсификувани документи, почитување на законите и законските процедури, во давањето помош и правна поука при постапување по барањата на работниците за заштита на нивните права²⁵.

Генерален заклучок кој може да се изведе во однос на состојбата со правата на граѓаните во сферата на економските, социјалните и работните права е дека е ова сфера на најголемо непочитување на националната и меѓународната регулатива од страна на сите нивоа на власта и дека власта гради таква

стопанисување со станбен и деловен простор, ја осведоочуваат таквата практика на Владата).

²¹ Во случајот "Киро Кучук" во меѓусебната борба за влијание, двата различни синдикати сосема забораваат на заштитата на правата на работниците.

Индикативна е одлуката на Владата (Сл. весник на РМ бр. 51/2003) да додели една четвртина од вкупните средства наменети за здруженија на граѓани на Сојузот на синдикатите (кој не е непрофитна организација и не е регистриран како здружение на граѓани според Законот за здруженија на граѓани и фондации).

²² Отпуштањето на поголем број работници од ЕСМ без соодветно правно издржана постапка, а во некои од случаите со грубо прекршување на националните закони и прифатените меѓународни акти (како во двата случаи на отпуштени работнички за време на користењето на породилното отсуство); престанокот на работен однос на поголем број лица од Фондот за здравствено осигурување ;

²³ Случајот со АД Киро Кучук - Велес се провлекува и во оваа година засилен со 39 нови одлуки за престанок на работниот однос.

²⁴ При сомнителните распоредувања на работници од МВР во други места (честопати на несоодветни позиции) на дел од нив им било признаено правото на трошоци за одвоен живот од семејството во висина од 60% од просечната плата на работник исплатена во стопанството на Република Македонија во последните три месеци, сметано од денот на распоредувањето. Иако лицата имаат решенија потпишани од министерот за внатрешни работи со кои им се признава споменатото право (дека ги исполниле условите од член 27 и член 87 став 1 алинеја 4 од Колективниот договор на Министерството за внатрешни работи) трошоците за одвоен живот или не биле воопшто исплакани или пак исплатата била сопрена со образложение дека нема буџетски средства.

²⁵ Многу често прекршување на правата е отсуството на образложение и отсуството на правна поука во решенијата за престанок на работниот однос.

стратегија со која целокупниот товар на наводните "реформи" го префрла на сметката на и онака осиромашените граѓани со што создава услови на постојани социјални тензии и ситуација на можен социјален конфликт

Можеби најдобра илустрација за избегнувањето на обврските на актуелната власт е фактот што Македонија се уште не презема никакви чекори за ратификација на Ревидираната Европска социјална повелба - акт што на економско-социјален план претставува она што Европската конвенција за човекови права претставува на планот на граѓанско-политичките права и слободи на граѓанинот

3 1 Полицијата и човековите права

Во текот на изминатата година се продлабочи процесот на дезавуирање и деградирање на улогата на полицијата по две паралелни линии. Од една страна, полицијата продолжи да го крши законот останувајќи надвор од досегот на правдата. Од друга страна, дел од населението, посебно припадниците на албанската заедница, продолжија да негуваат отворена недоверба кон униформираната полиција и да се спротиставуваат на секој облик на делување на полицијата и да протестираат при секое апсење извршено врз припадници на оваа заедница поставувајќи се надвор и над законот и создавајќи ситуација на правен и институционален хаос.

Специфичните задачи кои што требаше приоритетно да ги оствари полицијата во 2003 година беа: промени во етничкиот состав на полицијата; реформи во насока на подигање на нејзината ефикасност како и во насока на поголема заштита на човековите права и слободи; подигање на нивото на севкупната безбедност на населението и посебно на безбедноста во подрачјата кои беа зафатени од конфликтот во 2001 година.

Резултатот на едногодишните декларирани заложби ни од далеку не е задоволителен:

1. И покрај евидентните промени во етничката структура на полицијата (кои за жал се пред се ориентирани кон поголема застапеност на припадниците на албанската етничка заедница, а не и кон вистински мултикултурни промени во составот), не се зголеми сензибилитетот на полицијата за културните, религиозните и етничките разлики²⁶. Зачудува што во ниту една од

---

²⁶ Несензибилизираноста на полицијата за специфичните аспекти на меѓуетничките тензии и конфликти дојде најмногу до израз во акцијата на претресување на домови по повод случајот "Сопот". Оценката на Хелсиншкиот комитет за неприлагоденоста на полициската акција во Сопот кон посебните потреби на лицата кои биле непосредно засегнати при насилните претреси по домовите (јасните индиции за непочитување на човековото достоинство, приватноста, личниот интегритет, и непостапувањето во склад со најдобриот интерес на децата) коинцидираше со резултатите од непосредниот увид на екипата на Народниот правобранител. Резултатите покажуваа "очигледно несоодветно, нечовечко и нехумано однесување спрема одредени лица од страна на припадниците на полицијата кои го вршеле претресот, па и пречекорување на службените овластувања, односно постапување спротивно на Уставот и законот". Меѓутоа, за челниците на МВР, резултатите од работата на седумчлената "мешана" комисија при МВР (со претставник на ОБСЕ)

обуките кои се изведуваат со униформираниот дел од полицијата не е ставен акцент токму на овој недостаток на полицијата.

2. Етнички мешаните полициски патроли кои требаа да ја вратат довербата на населението во полицијата, не остварија ефективна контрола над подрачјата во кои се движат и нивното присуство остана на ниво на формално присуство на теренот. Полицијата продолжи да ги користи "услугите" на војската во извршувањето на акциите на територијата на Република Македонија (случајот Брест) тврдејќи дека осомничените за одредени криминални дејствија не се цивили и користејќи воена реторика непозната за кривичното право.²⁷
3. Наместо во функција на одржување на јавниот ред и мир, и спроведувањето на законот, честопати полицијата се јавуваше во улога на генератор на тензии како на планот на меѓуетничките односи така и на планот на употреба на сила врз невооружени и граѓани што не претставуваат закана по ниту една основа. Недовербата на населението се зголемува заради тоа што полицијата не апси туку казнува и убива, не заштитува туку се заканува и заплашува, не соработува туку манифестира моќ и влева страв.
4. Презумцијата на невиност се нарушува многу често со изјави дадени во медиумите од страна на официјални лица од Министерството за внатрешни работи, односно во официјалните настапи и прес конференции на портпаролката на Министерството за внатрешни работи.²⁸

покажале дека полициската акција била "уредно подготвена" и дека биле направени само "мали" пречекорувања на службената должност. За какви "мали пречекорувања" (што ги утврдила комисијата) станува збор можеше да се утврди само од известувањето на ОБСЕ, недостапно за пошироката јавност. За жал, за пристрасното и лажно прикажување на наодите од комисијата, кое не беше во интерес на враќањето на загубената доверба кон полицијата од страна на јавноста, никој не сносеше одговорност.

²⁷Полицијата тргна во акција за "разбивање на криминални / екстремистички / терористички" групи без да покаже соодветни судски наредби и без да ги наведе кривичните дела за кои постојат основи за сомневање. Тоа доведе до драматично опаѓање на довербата на граѓаните кон спроведувачите на јавниот ред и мир, па дури и развивање на анимозитет поради "ненадејните апсења" на мештани што немаат никаква видлива врска со криминалните структури што дејствуваат во тој регион.

²⁸ Наместо да ја користи терминологијата од Законот за внатрешни работи, од ЗКП, и КЗ, МВР користи вокабулар кој ја прејудува вината на определени лица (кои ги нарекува "осведочени криминалци") без да го наведе кривичното дело за кое постојат основи за сомневање, без да наведе дали се поднесени кривични пријави и, евентуално, дали се подигнати обвинителни акти од страна на јавниот обвинител. На пример, во писмото објавено во Дневник (30 октомври 2003) потпишано од МВР, покрај демантот на изјавите на едно здружение на граѓани, беше изнесено тврдењето дека лицето Г.С., на кое му престанал работниот однос, го оштетило МВР проневерувајќи 17 милиони денари. Во истото писмо актуелните раководни лица во МВР го изнесоа и тврдењето дека шверцот со нафта и цигари бил заштитен знак на нивните претходници кои "ваквите транспорти на нафта и нафтени деривати ги правела со знаење на Владата и директорот на Царинската управа и со благослов на нивните тогашни коалициски партнери во власта" (Дневник 30 октомври 2003). Потоа, во писмото објавено во Дневник ("Крокодилските солзи на Груевски"), МВР обвинуваше дека "...најголемите манипулации со бранителите (резервистите и

5. Граѓаните упатуваа бројни поплаки за полициското дејствување кои се однесуваат на: незаконските претреси, произволните апсења (без налог за приведување, проследени со повеќедневно задржување на приведените и со крајно несоодветен третман на приведените во полициските станици), и други дејствија кои претставуваат пречекорување на овластувањата на полицијата. Дијапазонот на систематски повреди е мошне широк: приведување без судска одлука и без да бидат соопштени причините за приведувањето; присилно доведување во полицијата со изложување на јавна љубопитност; незапознавање со правата на приведените лица; неиздавање писмен документ во кој се наведени основот и причините за задржувањето; непристојно и неслужбено обраќање, малтретирање и понижување при легитимирање, несоставување извештај при легитимирањето итн.²⁹

припадниците на ЕБИ "Лавови") се правеа од ВМРО-ДПМНЕ и од тогашниот министер за финансии". Притоа, МВР не информира и дека последната потерница за лицето Диме Ицковски "за кривично дело кражба е издадена три дена по парламентарните избори, кога се уште беа актуелни раководните структури на ВМРО-ДПМНЕ во судството и полицијата." Наместо во улога на прибирач на докази заради поднесување на кривична пријава, МВР се јавуваше и во улогата на обвинител и пресудувач.

Соочено од страна на медиумите со бројните индиции за прекршување на човековите права во истражната постапка водена против осомничената Слободанка Шуклева, МВР на конференција за печат, пред "судот на јавноста", изнесе "фактури" кои би требало да послужат како крунски доказ во судската постапка против обвинетата. И во овој како и во многу претходни случаи беше заземен ставот дека прекршувањето на човековите права може да се оправда кога се поседуваат "сигурни докази" за вината на осомничениот и дека "сигурните докази" го прават непотребно постоењето на целокупниот правосуден систем.

²⁹ Укажуваме само на неколку илустративни примери:

Во Свети Николе, наместо судска наредба, полицајците покажувале парче хартија на која со пенкало биле напишани десетина имиња на младинци кои требало да бидат приведени.

Јовче Лазороски (возач во Окта) бил распрашувач во полициската станица во Куманово од страна на полицајци во цивил кои не се легитимирале, не го известиле за причините на приведување, ниту го известиле за неговите права. Две седмици подоцна (06.08.2003 год.) Лазороски бил повторно приведен од страна на овластени службени лица, повторно без никакво образложение.

Снимателот на ТВ "Тера" Тони Петрушевски бил на насилнички начин спречен да снима од група специјалци на МВР по "заложничката драма" во Битола. Петрушевски, од страна на полицајците, бил грубо навредуван, лентата со снимениот материјал му била одземена и бил приведен во полициската станица без да биде запознаен со причините и со неговите права.

Петре Николоски, поранешен припадник на единицата "Лавови" на 06.11.2003 година околу 02.00 часот наутро бил присилно приведен од страна на полициски службеници без судски налог и бил однесен во ПС Прилеп без да биде информиран за причините за приведувањето.

Произволните апсења продолжија и во 2003 година и нивна цел беа пред се припадници со поинакво политичко (партиско) убедување. Жртви на незаконити приведувања, но и на полициско насилство, беа и одредени поранешни припадници на МВР (од бившата контроверзна единица "Лавови"). Се уште продолжува праксата на неевидентирање на проведените во полициските станици, со што се избегнува одговорноста за приведувањето без налог. Се уште се користи и институтот "приведување заради обавување информативен разговор" (што е укинато веќе подолго време со одлука на Уставниот суд). Во Штип, покана за "информативен разговор" со назнака да се јави "веднаш" има добиено деведгодишниот син на поранешниот командант на единицата "Лавови"! Монитор на Хелсиншкиот комитет

беше сведок како на лице кое претходно било повеќепати повикувано да се јави во полицијата, му се врачува покана со назнака да се јави "веднаш" откако самото доброволно се јавило во полициската станица.

Во голем број случаи "информативните разговори" се користат како притисок врз граѓаните за да дадат исказ пред полицијата. По пуштањето на слобода, на граѓаните не им се издава потврда за основот и престојот во полициската станица, што им оневозможува да се жалат на основаноста и законитоста на задржувањето, да се оправдаат на работа и сл. Кога Хелсиншкиот комитет побара објаснување за приведувањето на Ана Куновска (без налог, без да биде информирана за причините, и без да биде изведена пред истражен судија) добивме одговор од ПС Кисела Вода, во кој е наведено дека А.К. била во полициската станица "задржана во 21.15 часот врз основа на Службена белешка за задржување на лице со поука за правата издадена од страна на инспекторите од ОНТ при СВР - Скопје". Истите инспектори прво го прекршиле правото на неповредливост на нејзиниот дом, па дури потоа прибавиле налог за претрес, без да издадат записник за истиот.

Хелсиншкиот комитет укажува на бројни пропусти при претресување: претрес без судски налог; претреси во кои не се знае што всушност се бара; претрес во простории кои не се наведени во судскиот налог (на пример, при контроверзните претреси во Штип во наредбата е дадена адресата Вера Цириви Трена бр. 29 во Штип а претресот е извршен, согласно она што е наведено во записникот на м.в. Суитлак, викенд куќа); претресување само со покажување на налогот (без истиот да му се достави на граѓанинот, како во случајот при претресот на домот на командантот на "Лавовите" Стојков, во вечерни часови); претрес без сведоци (без никакво образложение); неиздавање записник за претрес; внесување невистинити податоци во записникот; неиздавање потврди за одземени предмети (случај "Сопот") итн.

Неинформираноста на граѓаните за нивните права полицијата ја користи и со повикување на веќе непостоечки прописи. Во едно известување потпишано од Началникот на ОВР-Кисела Вода стои дека било извршено приведување на лица согласно **Правилникот за вршење на работите на службите за јавна безбедност**. Меѓутоа, овој Правилник од 1985 година е укинат уште во февруари 1998 година со влегувањето во сила на новиот **Правилник за вршење на работите на Министерството за внатрешни работи!**

И покрај тоа што Уставниот суд во период од неколку години упорно донесува одлуки со кои што се обидува да ја прекине практиката на бесправно приведување на македонската полиција, МВР упорно ги игнорира одлуките на Уставниот суд. Уставниот суд во 1999 г. укина неколку одредби од Правилникот на МВР од 1998 година (чл. 21 став 1 точка 3, чл. 29 и чл. 31). Меѓутоа, наместо да ги информира припадниците на полицијата за споменатите измени, МВР во 2003 година печати полициски прирачник во кој е објавен и "Правилникот за вршење на работите на министерството за внатрешни работи" (оној од февруари 1998 год.) заедно со укинатите членови.

На адвокатите не им се дава прилика да контактираат насамо со осомничените за да може да се советуваат, а и тогаш кога присуствуваат на испитувањето може само пасивно да набљудуваат.

По приведувањето на Јовче Лазороски не му било дозволено да разговара со неговата адвокатка која веќе се наоѓала во полициската станица и која тврди дека упорно барала да присуствува на испитувањето на нејзиниот клиент на што и било одговорено дека ќе биде уапсена доколку не излезе од станицата. Лазороски бил пуштен наредниот ден во 09:00 часот, откако бил приморан да го потпише записникот во кој се вели дека не барал адвокат.

Условите за задржување во полициските станици се лоши и нехумани, особено во зимскиот период бидејќи просториите за задржување по правило се подрумски и без затоплување. На лицата задржани подолго не им се обезбедува исхрана иако тоа е предвидено со правилник на Министерството. Не постојат стандарди за посебен третман на ранливи групи, како малолетници, лица со хендикеп и сл. Во текот на притворот средбите со семејството се многу рестриктивни, а во некои случаи и потполно отсутуваат.

Полицијата продолжува со неконтролираната употреба на огнено оружје при апсењето на осомничените. Во текот на 2003 година тоа доведе до смрт на повеќе осомничени за кривични дела при нивното апсење. Во случајот на Димче Ицковски семејството на убиениот изрази отворено сомнение дека е извршена вонсудска

б. Методите на тортура и понижувачко однесување се уште претставуваат секојдневие на полициското делување и не се предмет на посебна контрола, гонење и соодветно санкционирање. Лицата лишени од слобода и приведените во полициска станица немаат редовен пристап до лекар а за лекар по свој избор не станува ниту збор. Правото на медицински третман не е уредено ниту со законски ниту со интерни прописи и е оставено да се решава од случај до случај. Во одредени случаи, кога екипите на брза помош биле принудени да интервенираат во полициската станица, лицата кои добиле медицински третман не можеле да ја подигнат медицинската потврда од станицата. Во поголем број случаи податоците во медицинските потврди не укажуваат на кој начин се настанати повредите.³⁰ Годинава забележавме и два случаи на полициско малтретирање на вработени во медиумите.³¹ Ниту судовите ниту Јавното обвинителство не само што не ги користат своите законски овластувања во функција на спречување на полициските злоупотреби туку и нема ниту волја да се преземе каков и да е потег во таа насока.³²

егзекуција (околностите на случајот се доволно сомнителни, а контрадикторноста на изјавите во врска со обдукцијата го надополнуваат овој впечаток), меѓутоа, комисијата формирана за испитување на случајот (во која членуваше и претставник на ОБСЕ) утврди оправдана примена на сила.

³⁰ Драстичен пример претставува смртта на Благој Стојановски, на 5.12.2003 во Битолскиот истражен затвор "Црн Мост" кој починал заради непружање лекарска помош во состојба на Очигледно нарушување на здравјето.

³¹ Снимателот на ТВ "Тера" Тони Петрушевски и снимателот на ТЕЛМА телевизија, г. Митко Затковски.

³² За разлика од 2001-та, а делумно и од 2002-та, кога беше карактеристично територијално и персонално фокусирање на случаите на тортура или на нечовечно или понижувачко постапување или казнување, значи распространетост на подрачјата погодени со кризата и раширеност со релативно јасен етнички предзнак, во 2003-та година дојде до територијална дисперзија, значи случаите се раширија на целата територија, а етничкиот предзнак се прошири и кон мнозинската популација. Имено, најголемиот број жртви во случаите каде Хелсиншкиот комитет беше инволвиран на овој или оној начин беа етнички Македонци (околу 20-тина случаи), дури потоа Роми (4 процесирани и 2 непроцесирани случаи), како и 4 етнички Албанци. Најсериозните случаи се Албанец од Косово (држен во притвор без да му бидат извадени куршумите добиени во пресметка со македонската Полиција) и етнички Македонец кој почина во притворот во Битола (најнов случај - елементите се уште се утврдуваат).

Уште една важна карактеристика е дека беше "покриен" практично целиот дијапазон на типски случаи: од случаи на тортура при приведување и испитување во полициска станица (на пример, случајот со обвинетиот за тероризам Авни Ајети, држан четири дена на "полициска обработка" пред да даде себеинкриминирачки исказ пред истражен судија; случајот на Јошко и Далибор Вјачоски брутално претепани во полициските гаражи; случајот на поранешниот "лав" Петре Николовски), до нечовечно или понижувачко однесување при претрес на дом и лица, па се до злоупотреба на правни институти како што е притворот во функција на изнудување признание (посебно случајот Шуклева).

Полицијата не се обидуваше да изнуди признание само за тешки кривични дела (како при обвинетите за "тероризам", или дури и сведоците - на пример, клучниот сведок за случајот "Сопот" кој не беше обвинет) туку и во случаи на обични крајби. Во Хелсиншкиот комитет како случаи на тортура беа регистрирани случаите на: Скендер Садиковиќ бил претепан во сопствениот двор пред неговите три

Хелсиншкиот комитет уште еднаш истакнува дека човековите права не можат да бидат заштитени без постоење на ефикасна, обучена, организирана и одговорна полиција

Уште еднаш потсетуваме на членот 1 од Законот за внатрешни работи, според кој, главна задача на полицијата е "заштита на животот, личната сигурност и имотот на граѓаните" и "

малолетни деца и повеќемина соседи, а потоа бил приведен во полициската станица каде што бил подложен на жестоко тепање во кое активно учествувале 6 полицајци, со намера да се изнуди признание за извршена кражба во "Св Петка" во Бедиње каде исчезнала касата со парите од продадени свеќи. При тепањето полицајците се користеле со дршка за секира и удирале во пределот на грбот и бубрезите. Сенад Рустемовски и Ејвас Шерифовски од Прилеп и Јашар Рамадан од Битола на 8.02.2003 биле приведени во полициската станица во Прилеп (заради идентификација) каде што биле навредувани, тепани и малтретирани од страна на петнаесетина полицајци. По 4 часа биле принудени да потпишат изјава дека немаат никакви забелешки на однесувањето на полицијата и потоа биле ослободени. Форумот за правата на Ромите "АРКА" од Куманово извести дека на ден 02.04.2003 година околу 16.30 часот кај Спомен Костурницата во Куманово две лица од Ромска етничка припадност биле тепани од страна на полицијата. Според сознанијата на "АРКА", на овој настан му претходела расправија помеѓу оштетените лица и чуварот на Спомен Костурницата, кој се обидува да ги избрка затоа што играле кошарка. Откако не успеал, чуварот повикал полиција која дошла и веднаш започнала да ги тепа. Како последица на тепањето едното лице се здобило со видливи повреди на пределот на грбот, рацете и нозете. Тоа побарало лекарска помош и набавило лекарско уверение. Другото лице, малолетно, било тепано со боксови но немало видливи знаци на повреди, но исто така се обратило на лекар. Далибор Вјачовски е без писмен документ и образложение приведен во ПС Крушево преку гаражите, а не од главниот влез "за да не гледа целиот град како го носат во станица". Кон гаражите се упатил и неговиот татко, за да види што се случува со синот. По излегувањето од полиција, кај Далибор е констатирано тешко оштетување на десното око, по што тој бил хоспитализиран и останал 9 дена на болничко лекување на очната клиника, а кај неговиот татко била констатирана фрактура на 3 ребра (од 6-то до 8-мо ребро) од десната страна на градниот кош. Митко Затковски на 28.05.2003 год. во раните утрински часови бил посетен од тројца полицајци кои го известиле дека имаат наредба за присилно доведување како сведок во судот - документ не бил покажан. Откако бил физички совладан, при што се здобил со телесна повреда, по долна маица Митко Затковски бил однесен во полициската станица Ѓорче Петров но, наместо оттаму да биде однесен во судот во Веница, бил пуштен дома.

Она што најсериозно загрижува е дека државата, и покрај бројните реакции (како на медиумите така и на невладините организации) не презеде соодветни активности за надминување на состојбите. Напротив, се добива впечаток дека посебно Полицијата упорно го зголемува бројот на таквите случаи, дека нема дури ни внатрешно санкционирање на полицајците (за судско санкционирање не станува збор), па дури Полицијата пристапува кон свесно затскривање на таквите полицајци (што се однесува на сите спомнати случаи). Внатрешната контрола во Министерството за вакви и слични пречекорувања е без учество на граѓаните, недоследна и се карактеризира со колегијална солидарност. Единицата за професионални стандарди по правило им "поклонува верба" само на изјавите на инволвираните полицајци, без воопшто да ги вклучи оштетените во истрагата. Во еден случај Полицијата упорно нуди на препознавање други полицајци (само не инволвираните). Во друг случај и писмено негираше постоење на случај на тортура и покрај постоењето документација и од Министерството за одбрана и од Народниот правобранител за случајот. Многу честа реакција на полицијата, кога се повикани да дадат информации при постоење на сомнение дека е извршен чин на физичко малтретирање (обично кога повредите се видливи, или постои медицинска документација) е дека дошло до самоповредување на осомничениот. Создавањето на ефикасно тело за борба против пречекорувањето на полициските надлежности се наметнува како приоритет.

заштита на слободите и правата на човекот и граѓанинот" , како и на тоа, дека осомничените, обвинетите и осудените се исто така граѓани

Хелсиншкиот комитет ги поддржува промените на составот на полицијата во насока на пореално отсликување на мултикултурниот карактер на општеството, како исклучително значајни за соодветното обавување на задачите и основа за враќање на довербата на граѓаните Меѓутоа, овие промени во никој случај не смее да се обавуваат на начин кој значи заобиколување на процедурите, правилата и критериумите

Посебно, обрнуваме внимание на отсуството на соодветна внатрешна и надворешна контрола на работата на полицијата и богатата и многу ограничена примена на санкциите во случај на прекршување на законските одредби и злоупотреба на службената должност

3 2 Судството и човековите права

И во изминатата година продолжи процесот на ерозија на дигнитетот на судството како трета независна власт. Иако беа направени извесни чекори напред во поглед на самостојноста (со стапувањето во сила на новиот закон за самостоен судски буџет), во поглед на независноста и непристрасноста на судството не беа направени значителни позитивни поместувања.

Ваквите констатации корелираат со сопствените видувања на судиите. Имено, Од Соопштението до средствата за јавното информирање, а во врска со заедничката средба на Врховниот суд со претседателите на апелационите и основните судови на Македонија, одржана на 04 септември, јасно произлегува дека тие се потполно свесни, па и самокритични во однос на состојбите во судството. Во Соопштението тие наведуваат дека основна болка на нашето судство е неажурноста, дека редица судии биле "...вовлечени во изборните комисиии..." па дури и "...некои од нив беа дури и мошне добро наградени...". Понатаму, дека се оневозможени поуспешно да функционираат поради недонесувањето закони во судската област, а со тоа се оневозможуваат и реформските промени кон поедноставни процедури и ефикасни постапки и тн. Не негирајќи "...дека во судството има низа негативности, слабости, па дури и аномалии...", овој највисок собир на судиите на Македонија, смета дека "...за лошата состојба во судството, дел од вината носиме ние, но не сме само ние одговорни...".

Согласувајќи се со овие аспекти на наведеното Соопштение, извесно е дека изборот на судиите и јавните обвинители е се уште под непосредно влијание на политичките партии на власт (изборот го врши Собранието на Македонија) и на извршната власт (посебно Министерството за правда и Министерството за внатрешни работи). Секоја нова власт се обидува да го инструментализира судството преку "инсталирање" на проверени партиски кадри во судството, а особено на клучни места како што се Републичкиот судски совет, Врховниот суд, Уставниот суд и претседателските и другите раководни места во другите судови, како и во Јавното обвинителство.

И во текот на 2003 година судовите и судиите беа изложени на постојан притисок од страна на другите сегменти на власта (посебно

извршната) и во повеќе наврати и на различни начини беше извршен директен атак врз нивната организациона и функционална независност.³³

Независно од идеалите за поделба на власта на законодавна, извршна и судска, судиите се повеќе или помалку квази-државни службеници и на долги патеки ретко кога навистина и опонираат на власта. Измените што се подготвуваат во казнената постапка како одговор на заканите на организираниот криминалитет и корупцијата (специјални истражни мерки, заштита на сведоци и сл.) се во функција на поефикасна контрола на криминалот, но не водат доволно грижа за правата на обвинетиот и правото на приватност. Посебно загрижува и најновиот Акционен план за борбата против организираниот криминал, документ во којшто се инсистира на тесна соработка на полицијата, обвинителството и судовите (што е спротивно на меѓународните стандарди со кои се обезбедува фер и непристрасно судење).

Во низа случаи судиите покажаа многу слабо познавање на меѓународната и националната регулатива поврзана со човековите права и слободи и, не само што не успеаја да ја остварат својата улога на највисока заштита на овие права, туку се појавија и како непосредни прекршители на правата на граѓаните.³⁴

---

³³ Ке го спомнеме случајот со судот во Гостивар, кога министерот за внатрешни работи отворено се вмеша во одлуката на судијата да не определи мерка притвор за осомничениот што резултираше во сменување на судијата и донесување на спротивна на неговата одлука.

³⁴ Индикативно за непостоењето свест за човековите права кај судиите е и нивното оглушување на тврдењата за тортура и нечовечен третман, и пренебрегнувањето на практиката заснована врз ЕКЧП, дека товарот за обезбедување на прифатливо објаснување за причината на повредата паѓа на властите, а не на одбраната (во случај кога некое лице е одведено во полициски притвор во здрава состојба, но при пуштањето ќе се утврди дека е повредено). Најеклатантен пример беше оглушувањето на судот во процесот против Селам Селами, кој "исчезнува" откако се упатува кон судот за да го побара налогот за претрес на неговиот дом. Одбраната поседуваеше изобилство медицински докази, вклучително и известување потпишано од директорот на Бирото за јавна безбедност (од 29.08.2002 год.) дека "Селам Селами се наоѓа во Клиничкиот центар во Скопје, поради добиен излив на крв во мозокот, настанат како резултат на хипертензија, предизвикана од психосоматски причини". Ниту обвинителството, ниту судот не презедоа никакви мерки кои би довеле до пронаоѓање и казнување на одговорните лица. На неколку други судски процеси, против лица кои беа обвинети за кривично дело **тероризам**, одбраната изнесе тврдење дека клучните докази на кои се темели обвинителниот акт се изјави кои се изнудени со полициска присила. Уште повеќе, изјавата на обвинетиот Авни Ајети (изнесена како доказ против командантите "Чакала" и "Џејми Шеј") како и на сведокот Рамадан Бајрами (случај "Сопот") беа негирани на главниот претрес со образложение дека се дадени под полициска присила. Иако на судот му беа предочувани соодветни медицински докази за настанатите повреди за време на притворот, па дури и траги од задобиените повреди предочени на главниот претрес (во случајот на Авни Ајети), како и индикации за незаконито приведување и недозволено задржување од страна на полицијата, судовите се оглушија на тврдењата за тортура и нечовечно и понижувачко постапување. Основните судови не побараа спроведување на ефикасна официјална истрага која би требало да доведе до утврдување на фактичката состојба во однос на индикациите дека доказите (изјавите) се прибавени со кршење на човековите права, и донесоа осудителни пресуди (во случајот "Сопот" и случајот "Ајети, 'Чакала', 'Шеј'...") поклонувајќи верба само на првичните искази дадени пред истражен судија.

Прекршувањата на човековите права и слободи, во врска со остварувањето на минималните стандарди и гаранции предвидени во член 5 и член 6 од Европската конвенција за правата на човекот, може да ги лоцираме во сите области и на сите нивоа на остварувањето на судската власт.

1. Судовите и во 2003 година генерално потфрлија во заштитата на неприкосновеното право на слобода и сигурност на личноста како во поглед на оспорувањето на законитоста на лишувањата од слобода, така и во поглед на определувањето на мерката притвор и оспорувањето на неговата законитост.³⁵
2. Судовите не одговорија на барањето за завршување на постапките во разумен рок.³⁶

---

³⁵ Судиите ја игнорираат пресумпцијата на слободата како и фактот дека товарот на докажувањето на заснованоста на причините е на оние кои ја одзеле слободата. Судиите определуваат максимален притвор (30 дена) и во случаи кога таква строга мерка не е неопходна, без притоа да дадат соодветно образложение за суштинските правни и **фактички** причини за лишување од слобода, кои понатаму би му овозможиле на лицето да ја оспори законитоста на притворот. Обично судот само се повикува на формална одредба без притоа да се наведат и добро заснованите фактички причини. Судиите многу често го продолжуваат притворот автоматски, дословно препишувајќи ги наводите од претходното решение, без да испитаат дали причините за притвор сеуште фактички постојат. На пример, образложението на решението за продолжување на мерката притвор за уште 30 дена против Миленковски Орце, Бајдевски Томе, Здравковски Драган и Стојановски Саша од 10.10.2003 год. од збор до збор е препишано во решението од 07.11.2003 год. Во фактички необразложеното решение, судскиот совет отишол дотаму што висината на пропишаната казна за кривичното дело за кое се осомничени, **сама по себе**, ја навел како основ за продолжување на мерката притвор.

Во изминатата година беа забележани повеќе случаи на екстензивен притвор, во одредени случаи и селективен, кон опозиционери или поранешни припадници на ОНА/АНА. Шуклева С., виден член на опозиционата партија ВМРО-ДПМНЕ беше притворена 4 месеци без аргументација од која би произлегла неопходноста на притворот. Поранешниот пратеник Амди Бајрам, беше задржан во притвор 9 месеци (откако кривичниот совет ја укина одлуката на истражниот судија за ослободување од притвор), независно од тоа што беше понудена кауција што ја надминуваше сумата за која Бајрам беше обвинет. Османи Кренар беше 11 месеци во притвор (на крај и по основ на првично изречената казна од 6 години која подоцна беше укината) за најпосле обвинителството да се откаже од случајот поради недостаток од докази. Обвинетиот, и потенцијален сведок, Сафет Бетули беше држан во притвор 12 месеци, а постапката беше прекината поради недостаток на докази. Судот донесе ослободителна пресуда поради недостаток на докази во случајот на Вулнет Казими, изменувајќи ја првичната пресуда со која Казими беше огласен за виновен и казнет на условна казна затвор, со која се сакаше да се "покријат" седумте месеци што Казими ги поминал во притвор.

³⁶ Предолгото траење на постапките е поврзано со долгите периоди на неактивност во постапките што се должат на: неажурност, нерегулирани побарувања на вештаците, неуредната достава и сл. Должината на постапките е поврзана и со припремите направени во предистражната постапка. Имено, дел од обвиненијата се подигаат без доволно собран претходен материјал, што подразбира потреба од негово собирање во текот на траењето на самата постапка.

На пример, Основниот суд Скопје I - Скопје се уште не решаваше по барањето за утврдување на законитоста за лишување од слобода на г. Беља заради молчење на Полицијата уште од 9.07.2002 година. И кога од МВР конечно стигна одговор ("дека Криминалистичката полиција при МВР на РМ - Скопје нема извршено лишување од слобода на лицето Мухаедин Беља... ниту има превземено мерки и активности кон наведеното лице"?) судот продолжи да го одолговлекува случајот и покрај тоа што г-

3. Еднаквоста на одбраната и обвинението и еднаквоста на орудијата кои тие можат да ги користат во судската процедура беа повредени во повеќе случаи.³⁷
4. Повредено е правото на одбрана и бранител по сопствен избор,³⁸ како и правото на јавноста на судењето,³⁹ и судење во отсуство само во посебни околности и по исклучок.⁴⁰

нот Мухаедин Беља поседува известување до народниот правобранител, пратено од страна на тогашниот Министер за одбрана - проф. д-р Владо Поповски, во кое е наведено дека лицето Мухаедин Беља, инаку капетан во АРМ, било приведено во Полициската станица Автокоманда. Исто така, Основниот суд Куманово се уште нема донесено решение по барањето за испитување на законитоста на лишување од слобода на лицето Јованче Лазоровски, поднесено на 7.08.2003 год. И ургенцијата упатена до Претседателот на Основен суд Куманово (на 26.09.2003 год.) остана без одговор.

Посебно еклатантен е примерот со постапката за правичен надомест во судскиот спор на Јадранка Ивановска од Скопје што се води веќе 16 години и сеуште не е завршена, што само по себе претставува основ за апликација до Европскиот суд за човекови права во Стразбур.

³⁷ Во повеќе случаи (на пр. случајот на Љубен Пауновски, на одбраната и е оневозможено да повика сопствени сведоци, наспроти големиот број сведоци повикани од страна на обвинението.

Нееднаквата поставеност на одбраната во однос на обвинението (кога зад него стои Јавниот обвинител) се високите такси, наплатата за преглед на документацијата собрана во истражната постапка и подигањето на одделни документи.

Правото на еднаквост на средствата, како и правото на презумпција на невиност беа повредувани и во постапките против некогашните припадници на ОНА и АНА, каде што обвинителството во отсуство на докази се повикуваше на "ноторни факти". На пример, на судењето против обвинетите за тероризам во Куманово, судот не само што не реагираше на завршните зборови на обвинителите според кои е "ноторен факт" дека **обвинетите** "Чакала" и "Џејми Шеј" се "осведочени терористи" (и покрај укажувањата на одбраната за повреда на правото на презумпција на невиност), туку и ги потврди осудувајќи ги сите обвинети на по седум години затвор. Судовите ги прифаќаат речиси сите докази на обвинителството, без разлика дали истите се прибавени на нелегален начин или со кршење на човековите права и слободи.

³⁸ Во случајот на Љубен Пауновски судијката го повреди и правото на одбраната одредувајќи бранител по службена должност (иако обвинетиот имаше сопствен бранител) кој пак немаше доволно време за подготвување на одбраната со оглед на комплексноста на случајот.

Од друга страна, бранителите по службена должност рестриктивно се доделуваат кај сиромашните лица. Дури и во акцијата за отворање на посебни канцеларии за пружање бесплатни адвокатски услуги, организирана од страна на Адвокатската комора на Република Македонија, а финансиски поддржана од Американската влада, неверојатно тешко е да се дојде до адресите на овие канцеларии и имињата на ангажираните адвокати.

³⁹ Во помалите места многу често се нарушува принципот на јавноста на судењето со оправдување дека просторот во судниците е мал. Судењата се изведуваат во толку мал простор што нема место ниту за најблиски членови на семејството на обвинетиот. За жал, сеуште не е искоренета практиката да се одржуваат судења и во канцелариите на судиите. Судовите се најчесто нетранспарентни во поглед на информациите за местото и времето на одржување на судењето.

⁴⁰ Во кривичните постапки многу често се користи судењето во отсуство (посебно за кривични дела тероризам и загрозување на безбедноста). Обвинетите се прогласуваат за недостапни (што за некои од случаите исто така не е точно, бидејќи

5. Меѓу почестите прекршувања на чл. 6 од Европската конвенција е отсуството на компетентен и стручен преведувач во случаите кога една од странките (посебно обвинетиот) не го познава јазикот на кој се изведува судењето. Судот многу често поаѓа од претпоставката дека разбирањето на јазикот е доволно.⁴¹

Посебен аспект на судството погледнато низ призмата на човековите права и слободи е неговата контрола и законитоста во работењето. Врз основа на некои истапувања на претставниците на здружението на судиите, во врска со критиките упатени од страна на јавноста, се стекна впечаток дека независноста на судовите всушност се толкува како неодоговорност, неотчетност, нетранспарентност и недопирливост на судиите.⁴² Очигледно, треба уште многу да се работи на јакнењето на свеста за одговорноста на судиите, што е неопходен услов за обезбедување на правично судење.⁴³ Меѓутоа, едновремено, а можеби дури и поважно е да се работи на планот на менување на состојбите, а не само на констатирање на присутните "... негативности, слабости, па дури и аномалии...).

дел од нив се наоѓаат и во самата судска сала како дел од јавноста присутна на судењето).

⁴¹ Ова се случува кога како обвинети се појавуваат припадници на албанската заедница кои го зборуваат македонскиот јазик, меѓутоа сосема недоволно за да ги разберат сите обвиненија и рамноправно да учествуваат во сите процедури).

⁴² Во овој контекст, споменатото соопштение на Врховниот суд по повод бранот јавни критики упатени за работата и функционирањето на судството има и друга димензија. Имено, "кремот" на македонското судство (врховните судии, претседателите на апелационите судови и претседателите на основните судови) дошол до заклучок дека подеднакви "разнебитувачи" на судството се и оние кои нудат "концепт за решавање на актуелни судечки предмети" и оние кои "ја бомбардираат со бомби судската власт".

⁴³ Избегнување на одговорноста со прогласување на судот за ненадлежен имавме кога Врховниот суд и Уставниот суд се прогласија за ненадлежни во случајот "социјални станови" оставајќи ги граѓаните без правна поука како да го остварат уставно загарантираното право на жалба, во однос на одлуката на Владата за поништување на огласите за "социјални станови". Избегнување на личната одговорност во однос на последиците од судските наредби, на пример, кога истражен судија од Основниот суд Штип издава наредба за претрес на дом во која не е наведено за кое кривично дело станува збор ниту пак кои предмети се важни за кривичната постапка, а претресот се извршува на сосема друга адреса. Укажувањето од наша страна беше игнорирано од претседателот на Основниот суд, а од страна на истражниот судија беше арогантно коментарирано како "беспредметно", без притоа да се понудат соодветни аргументи.

Особено загрижува избегнувањето на одговорноста во однос на извршувањето на судските одлуки. Судиите како да забораваат дека оваа задача му останува на судијата во случаите кога никој друг државен орган не презема мерки за извршувањето на одлуката. На пример, во Законот за управни спорови (чл. 75) јасно е предвидена обврската на Врховниот суд да ги преземе сите дејствија неопходни за "воспоставување на законитата состојба". Меѓутоа, очигледно обесхрабрен од практиката, Врховниот суд "дигнал раце" од оваа обврска па дури и во својот Деловник за работа не предвидел никаков механизам преку којшто би се грижел за реализацијата на сопствените решенија. На тој начин правото станува "голо" (*ius nudum*), се создаваат услови државата селективно да ги применува судските одлуки, односно наместо владеење на правото да се создава - правна анархија

Во 2003 година Јавното обвинителство исто така не успеа во својата работа да ги имплементира меѓународните стандарди за човековите права и слободи. Во повеќе случаи тоа се појави како непосреден прекршител на овие права или како пасивен набљудувач на ваквите прекршувања од страна на Министерството за внатрешни работи, државните органи и судовите. Јавното обвинителство не завзеде активна улога во придвижувањето на постапки против припадниците на Министерството за внатрешни работи во случаите на очигледно кршење на законот⁴⁴ и во случаите на индицирано пречекорување на овластувањата (а во функција на заштитата на правата и слободите на граѓаните).⁴⁵

Во воспоставените односи на соработка и разбирање меѓу Јавното обвинителство и судовите се провлекуваат не мал број обвинителни акти кои не ги исполнуваат елементарните процедурални барања и никако не можат да се сметаат за доволни за поведување на судска постапка.⁴⁶

---

⁴⁴ И покрај очигледните и укажани основи за покренување на кривични пријави (чл. 377 ст. 3 од КЗ - Неизвршување на судска одлука⁴⁴) против сите оние лица кои продолжуваат да ги применуваат во практиката укинатите членови од Законот за внатрешни работи и од Правилникот за вршење на работите на Министерството за внатрешни работи, Јавното обвинителство не превзеде никакви дејствија.

Јавното обвинителство не покажа поголем интерес ниту за случајот "Раштански лозја" и улогата на претставниците на Министерството за внатрешни работи во егзекуцијата на седумте пакистански државјани, ниту за слушајот на Мухаедин Беља и индицираните пречекорувања во вршењето на службената должност на припадници на Министерството за внатрешни работи.

⁴⁵ Во остварувањето на заштитната улога во однос на полицијата, Јавното обвинителство си дозволува и употреба на двојни стандарди (по цели осум месеци судење пред Основниот суд во Велес, каде лицето Спасе Димовски се јавува во својство на оштетен, обвинителството во завршните зборови се откажува од натамошното гонење на обвинетите полицајци повикувајќи се токму на Законот за амнестија. Во случајов, амнестирани се четири припадници на полицијата кои на 11.08.2001 год. на локалниот пат с. Раштани - с. Бузалково испукале на невидено 54 куршуми во тракторот во кој се наоѓал оштетениот, кој само по игра на судбината успеал да преживее (за што се собрани сите неопходни докази), наспроти упорното истражување во постапката за Кренар Османи каде што до крај не се применува Законот за Амнестија и покрај тоа што нема ниту еден валиден доказ против обвинетиот; На заменик основниот јавен обвинител од Велес му биле потребни речиси две години за да поднесе Предлог за преземање на определени истражни дејствија (30.07.2003), врз основа на кои допрва треба да се одлучи дали ќе се поднесе обвинителен предлог за случајот кога на 9.08.2001 година била нападната куќата на Сабир Вејселов во с. Раштани при што бил погоден неговиот син Тафик Вејселов кој починал на лице место. Претходно споменатите полицајци во случајот со Спасе Димовски, добиле задача да бидат вклучени во обезбедувањето на пунктот воспоставен по убиството на малолетниот Тафик.

⁴⁶ Обвинителниот акт против Љубен Пауновски, на пример, има Диспозитив и Образложение кои се практично од збор до збор исти што требало да биде констатирано од страна на Судот веќе во испитувањето на Обвинителниот акт и да го одбие заради недостаток на аргументи кои ќе го објаснат Диспозитивот и недостаток на посочени докази врз основа на кои се дошло до заклучоците изнесени во Диспозитивот; слична е ситуацијата со обвинителниот акт во случајот против Селам Селами каде јасно се виде дека Обвинителството немајќи што да наведе во Образложението - покрај повторувањето на заклучоците од Диспозитивот, ги беше навело и генералите за Селами (каде е роден, адреса на живеење и сл.).

Хелсиншкиот комитет смета дека во Република Македонија ни во 2003 година не се обезбедија услови за соодветна заштита на човековите права и слободи во рамките на правосудниот систем. Во работата на судовите и понатаму не се имплементираат ни минималните (гарантирани со Европската конвенција за човекови права) стандарди. Судовите не се независни, не се непрострасни и не обезбедуваат фер и правична постапка под еднакви услови за секој граѓанин. Влијанието на извршната власт и понатаму е доминантно и го промовира партиско-политичкиот модус, за сметка на законско-правниот. На овој начин се девалвира еден од базичните стожери на концептот на човековите права.

4 Внатрешно раселени лица и бегалци

Две години по завршувањето на конфликтот се уште не е решен проблемот со внатрешно раселените лица. Моментално на територијата на Република Македонија има над 1.500 официјално регистрирани внатрешно раселени лица (сместени во колективни центри) и неевидентен број на раселени кои се сместени кај роднини или сами го решиле својот статус.

Активностите на Владата и Министерството за труд и социјална политика се насочени директно кон едната и единствена опција, присилна репатријација.⁴⁷

Според реакциите на внатрешно раселените лица независно од нивното етничко потекло, претрпените трауми, заканите, губењето на работните места, неможноста да се обезбеди егзистенција поради уништените и ограбени домови и дуќани, немањето услови да се посетува настава во училиштата, нереконструирани куќи, (а и оние што се реконструирани не овозможуваат елементарни услови за живот што е потврдено од мониторинзите на Хелсиншкиот комитет за човекови права кои беа во регионите од каде потекнуваат ВРЛ), немањето никаква гаранција за животот, имотот и нивната безбедност се токму причините кои наводите на Владата ги прават неосновани и причини зошто овие луѓе немаат намера да се вратат дури и ако се обноват нивните домови.

Во своите активности на просторите каде што се одвиваше конфликтот во 2001 година, Владата, не само што не ги почитува националните закони,⁴⁸ туку не ги почитува ниту прифатените

---

⁴⁷ Тоа се потврди со Заклучокот на Владата (17.02.2003) за репатријација на внатрешно раселените лица од Тетово и тетовските села, како и со известувањата на Министерството за труд и социјална политика од месец Јуни 2003, со кои "престануваат условите за користење на услугите во колективните центри" со истовремено прекинување на помошта во храна. Сите овие активности се базирани на условот (по видување на Владата) дека не постојат повеќе причините кои биле основ овие лица да стекнат статус на внатрешно раселени лица. Наспроти на ова не се обезбедуваат минимални услови за враќање на луѓето во местото на нивното претходно живеење. Не се реконструираат во целост уништените куќи, не се гарантира безбедност во местото на живеење, не се реагира на насилства над вратеното население, не се обезбедува материјална и финансиска помош на повратниците.

⁴⁸ (според кои постои одговорност на државата да ги надомести сите штети предизвикани од нејзини дејствија - член 166 ст. 1, Закон за облигациони односи)

меѓународни стандарди⁴⁹ и се обидува со преземање на рестриктивни мерки, преку укинување на социјалната помош на овие лица, преку лошите услови за живот во колективните центри, да ги "мотивира" да се вратат во своите домови.

И во случајот со "заборавениот и занемарен" дел од бегалците од Косово, кои во Македонија дојдоа уште во 1999 година, за Владата најпосакувано решение е репатријација. Годината што измина се карактеризираше со активности кои наведуваат дека меѓународната заедница, а пред се Владата, ја избегнуваат одговорноста која ја имаат во однос на бегалците а која произлегува од меѓународните документи кои државата ги ратификувала и за кои како да се заборава дека претставуваат дел од националното законодавство.⁵⁰

Владата и УНХЦР ги ставија овие лица во ситуација на единствена опција за решавање на нивната судбина-или да поднесат барање за добивање азил или да се вратат на Косово.⁵¹

Овој ултиматум е во колизија со доброволноста при аплицирањето за азил и доброволноста за враќање/репатријација во земјата на потекло. Враќањето на Косово е потполно неприфатливо решение бидејќи ситуацијата во земјата на потекло за овие лица не е

---

⁴⁹ Не се почитува принципот на неввраќање (non-refoulement), не се овозможува учеството на внатрешно раселените лица во донесувањето на одлуките кои се однесуваат на репатријацијата, раселувањето и воопшто донесувањето на одлуки за нивниот живот и иднина (Водечки начела за внатрешно раселување, т. 28. ст. 2).

⁵⁰ Во Република Македонија престојуваат околу 2700 привремено хуманитарно згрижени лица (Роми, Ашкали и Египќани од Косово-Србија и Црна Гора) од кои половината беа сместени во колективни центри, а најголемиот број во кампот во Шуто Оризари додека останатите во приватно сместување. Судбината на овие лица беше промента во моментот кога со еднострана одлука Владата во соработка со УНХЦР го затворија кампот и покрај изразениот револт на претставниците на локалната самоуправа Шуто Оризари и претставничкото тело на бегалците. Практично овие лица со ваквата владина акција престојуваа илегално во државата бидејќи повеќе немаа адреса на живеење или престојување која беше услов за продолжување на предходно постоечкиот статус на преивремено хуманитарно згрижени лица. Со ова овие лица не можеа да се пререгистрираат. Револтот беше изразен со самоорганизираното преселување на околу 700 Роми, Ашкали и Египќани на граничниот премин Меџитлија на Македонско-Грчката граница на 19.05.2003 година. Сагата за подобар живот продолжи со барањата Република Македонија да ги пушти овие лица да бараат азил во некоја од западно европските држави кога таа и после толку години не им обезбеди можности за достоинствен и нормален живот. Во потполно несоодветни услови на живот, без елементарна помош, бегалците меѓу кои имаше и голем број жени, деца и постари луѓе, се обидуваа да го свртат вниманието на меѓународната јавност кон својата положба. Меѓународната јавност потполно се оглуши на хуманитарната криза која траеше три месеци (се до 9.08.2003 година). Во очигледното отсуство на интерес на меѓународната заедница дали овие луѓе ќе преживеат или не, тие се согласија повторно да бидат сместени во колективниот центар Катланово, хотелот Југ турист и приватните куќи, Хелсиншкиот комитет апелираше до Владата и до УНХЦР за обезбедување посоодветни услови за живот од дадените, бидејќи напорите и ветувањата за подобрување на ситуацијата воопшто не беа направени и остварени.

⁵¹ Според последните податоци за азил аплицирале 2200 од бегалците во Република Македонија. Помал број веќе се согласил доброволно да се врати на територијата на Србија и Црна Гора.

променета и безбедноста не е гарантирана. Првата опција - поднесување барања за азил е практично неостварлива со оглед на кратката практика која Република Македонија ја има во поглед решавањето случаи на ова поле, особено поради законската одредба која наведува на скептичност во позитивното решавање на барањата за азил.⁵² Друг аспект кој исто така не влева верба во позитивното одлучување е евидентно нискиот број на позитивно решени случаи по барањата за добивање азил. На ова се надоврзува и неможноста да се разгледаат опциите на примарна одговорност на властите на Србија и Црна Гора за раселување на нејзиното население (во случајов Роми, Ашкали Египќани - РАЕ) на териториите кои не беа опфатени со кризата, непочитување на принципот на солидарност од страна на меѓународната заедница во случаите на масовни протерувања кои се предвидени со Декларацијата за територијален азил на ООН од 1967 година, а и со одлуката на Европската унија од 2001 за лица под привремена заштита.

Хелсиншкиот комитет ја потсетува власта дека внатрешно раселените лица и бегалците претставуваат посебна чувствителна група чии права се по правило веќе прекршени или многу лесно можат да бидат повредени Одговорноста на државата во заштитата на овие групи е потенцирана, посебно во услови на големо временско продолжување на ситуацијата која довела до раселување Одговорноста на државата е посебно голема во услови кога таа се појавува како основен причинител за раселувањето на луѓето Ниту едно решение кое се однесува на внатрешно раселените лица не смее да биде направено без нивна соодветна и активна соработка и примена на принципите на договарање и на доброволност Секој акт на присила претставува акт на натамошно кршење на човековите права и слободи

5 Слободата на изразувањето и медиуми

Општа оценка е дека и во 2003 година има тренд на подобрување на состојбата во медиумите споредено со конфликтниот период во текот на 2001 година кога имаше драстичен пад на новинарските стандарди кај најголемиот број медиуми во Република Македонија.

Во текот на 2003 година медиумите се обидуваат да станат активен чинител во одбраната на човековите права и слободи. Во низа емисии се поведуваат разговори за нарушувањата на правата и проблемите со нивната заштита, се обработуваат специфични случаи на битни повреди на човековите права, и, дури се започнуваат акции на "отворени телефони" до редакциите, преку кои граѓаните можат да известуваат за сопствените случаи и искуства. Во голем број случаи јавноста доби соодветни информации и таа беше мобилизирана во функција на вршење притисок врз државните органи да преземат

---

⁵² Според новиот Закон за азил и привремена заштита, член 29/1-3, при проценување на барањето за азил доколку се утврди дека лицето може да побара заштита во друг дел на државата чиј државјанин е "прогонот" е ограничен само на дел од територијата на државата чиј државјанин е барателот, или доколку е без државјанство во која имал вообичаено место на живеење и постои можност за ефикасна заштита во друг дел на државата, освен ако со оглед на сите околности не може да се очекува лицето таму да побара заштита" неговото барање ќе биде одбиено.

соодветни чекори заради заштита на правата на граѓаните. Посебно позитивна улога во изминатата година, медиумите имаа во изнесувањето на податоци за нарушувањата на правото за здрава животна средина.⁵³ Доминантната свртеност кон меѓуетничките односи се заменува со многу поширок опфат на различни сфери од областа на човековите права (правата на децата, на жените, на сексуалните малцинства и сл.).

Забележително е дека се поретко среќаваме говор на омраза, иако може да се забележи дека се уште постои поделба по етничка линија кога се известува за критични настани.⁵⁴ Граѓаните се изложени на едностранни информации, често непроверени и во функција на интересите на една политичка партија. Карактеристика (посебно на медиумите на албански јазик) е отсуството на каква било критика на претставниците на сопствената етничка заедница во смисла на повреди на правата на припадниците на другите етнички заедници. Често, во овие медиуми (посебно во дневниот весник Факти) припадниците на сопствената етничка заедница кои пројавуваат минимум самокритичност или проблематизираат некои прашања, веднаш се етикетираат како "каури" (погрдно име за христијаните).

Еден од големите проблеми во изминатиот период е повредата на презумцијата на невиност од страна на медиумите. Осомничените за кривични дела се обвинуваат и осудуваат пред или во текот на судските процедури, а во случаите на нивното ослободување јавноста не добива соодветни информации.⁵⁵

---

⁵³ Случајот со топилницата за олово од Велес; случајот на лизгање на земјиштето во населбата Рамина - Велес; излевање на јаловината од злетовските рудници; нарушувањето на еколошката рамнотежа и на сигурноста на граѓаните со несоодветната изградба во Скопје (во случајот Трнодол).

⁵⁴ Ова беше забележително кога медиумите известуваа за проблемите во средното образование, каде новинарите најчесто земаа страна - се ставаа во улога на заштитници на македонската или на албанската кауза. Исто така, во почетокот на годината, во недостиг на официјални резултати од пописот за етничката структура на населението, во сите медиуми зедаа огромен замав шпекулациите во врска со бројчаната застапеност на различните етнички заедници, што предизвика зголемена недоверба и меѓуетнички тензии. Некои медиуми на македонски јазик продолжија со едностраното и пристрасно информирање за чувствителни теми како што се случајот Шемшево, проблемите на средношколците во Куманово, ученичкото насилство во Скопје, ; или, продолжувањето на шпекулациите за масовното заболување на кумановските ученици во текстот "Од каде доаѓа отровот?" итн.

Не помалку шпекулации и едностраност беа присутни и во одредени медиуми на албански јазик што се однесува до теми како што се протестите околу непочитувањето на Законот за амнестија, тековните судски процеси што се водат кон етнички Албанци, а особено за расправата околу Законот за посебни права на безбедносните сили и нивните семејства. Очевиден пример за селективно информирање претставува весникот "Факти" кој го објави соопштението на Хелсиншкиот комитет за случајот "Раштански лозја", но не го објави Соопштението за насилството како преседан што не смее да се повтори. Но, случајот "командант Чакала" фрли нова светлина - за разлика од 2001 година, овој пат и медиумите на македонски јазик и тие на албански беа единствени - тие го осудија актот на киднапирање полицајци од страна на "командант Чакала".

⁵⁵ Известувањата поврзани со случајот на Селам Селами (обвинет за убиство на двајца полицајци), не беа проследени и со соодветно известување за неговото ослободување.

Во 2003 година беа купени двата највлијателни независни дневни весници (Дневник и Утрински весник) од страна на германскиот концерн ВАЦ. Владата не реагираше на ова (иако може да се постави прашањето за создавање медумски монопол од страна на ВАЦ). Од друга страна, што треба да се поздравува, е потпишувањето на Повелбата на ОБСЕ за почитување на слободата на говорот од страна на ВАЦ. Прашањето на монополската поставеност и специфичната поддршка од страна на државата беше поставено во однос на Македонската информативна агенција (МИА). Случајот се наоѓа пред уставниот суд на Република Македонија. Партизацијата на се што се наоѓа под влијание на извршната власт, се рефлектираше и во промените направени во МРТВ, како државен медиум. Кадровските и организациските промени во голема мера ја следат партиската директива и создаваат ситуација на недоверба на граѓаните кон информациите добиени од оваа медиумска куќа, односно нејзино претворање во медиум задолжен за партиска пропаганда.

Меѓутоа, посебна специфика на оваа година е големиот број тужби поднесени против новинари.⁵⁶

Пет случаи на судски процедури против новинарите го привлекоа вниманието на Хелсиншкиот комитет:

1. Соња Крамарска во ноември 2003 година беше осудена во Основниот суд 1во Скопје на парична казна од 20.000 денари заради еден нејзин коментар (употреба на зборот "лаже" за исказ на пратеникот Стојан Андов). Образложувајќи ја пресудата Судот наведува дека казната е изречена за да се превоспита новинарката.
2. Зоран Маркозанов - уредник во неделникот "Зум" е казнет за истото дело клевета на затворска казна од 3 месеци, условно 2 години.
3. Боби Силјановски - новинар во Радио Битола и дописник на МРТВ и на неделникот "Старт" за клевета доби затворска казна од 5 месеци, условно на 1 година и парична казна од 21.000 денари.
4. Драган Антоновски, новинар на приватната ТВ А1, за клевета беше осуден со парична казна од 100.000 денари..
5. Менде Петковски - новинар на Радио Битола и дописник на "Дневник" и ТВ Сител во моментот му се суди за клевета на судија на Апелациониот суд во Битола. Новинарот ја пренесол веста дека полицијата во Битола на еднаков начин го применува законот (сообраќајните прописи) во однос на сите, што јасно се гледа во случајот на судијата на Апелациониот суд, чие возило било отстрането од сообраќај бидејќи возело без регистерски таблички. Веста се однесува на настан кој е надвор од службеното делување на судијата на Апелациониот суд, и истата

---

⁵⁶ Според сознанијата на Хелсиншкиот комитет во изминативе 3 години се поднесени 125 кривични тужби против новинари. Ова може двозначно да се толкува. од една страна може да значи дека продолжува трендот власта да настојува да ги дисциплинира новинарите, но од друга страна го поставува и прашањето за новинарската етика и навредите и клеветите како дел од новинарското известување.

е пренесена во неколку медиуми. Тужба (од јавниот обвинител) е поднесена само против овој новинар, во ненадлежен суд кој чии судии биле предмет на критика во претходни написи на истиот новинар.⁵⁷

За прашањето за кривичната одговорност на новинарите за делата клевета и навреда неодамна се разви јавна дебата при што Здружението на новинарите обвини дека измените во Кривичниот законик се преостри и не соодветствуваат на препораките на Советот на Европа и посебно дека тие се предлагаат без учество на новинарите. Всушност станува збор за задржување и прецизирање на кривичната одговорност за делата клевета и навреда со измените на Законот за кривична постапка, и барање од страна на новинарите на нивен привелегиран статус во однос на другите граѓани кога станува збор за ова кривично дело. Хелсиншкиот комитет ја поддржува идејата за отстранување на затворската казна за било кој граѓанин по основ на овие дела, но не и отфрлање на кривичната одговорност и паричната казна (која треба да биде драстично зголемена).

Посебен проблем во медиумското известување претставуваат "колумнистите". Тоа се вообичаено видни личности од академските или политички кругови кои имаат редовни написи во печатените медиуми. Во овие написи се многу чести јазикот на омразата и отворени навреди и вулгарности насочени кон конкретни личности.⁵⁸

Хелсиншкиот комитет со задоволство констатира огромен напредок во медиумите и медиумското известување во насока на промоција и заштита на правата на граѓаните. Натamoшната обука, и сензибилизирање, и пред се, зголемувањето на знаењата од областа на човековите права, можат уште повеќе да ја засилат улогата на медиумите во анимирањето и мобилизирањето на јавноста во насока на заштита на овие права

Медиумите мораат да посветат сериозни напори во натамошното надминување на етно-обоеноста на сопствените информации и на ослободувањето од партиските влијанија во селекцијата и начинот на изнесување на информациите

6 Меѓуетнички односи

Наспроти декларираниите интегративни процеси, во текот на 2003 година е видлива отворена дезинтеграција на населението и на територијата на Република Македонија врз етничка основа. Прашањата на правата на малцинските заедници и остварувањето на таква демократска средина во која сите граѓани на Република Македонија ќе се чувствуваат еднакво и удобно, постепено се претворија во прашања поврзани со остварувањето на моќта на одредени партии, делење на привилегии и редефинирање на приоритетите на државата. Во овие процеси и активности, Република Македонија постепено го губи

---

⁵⁷ Во ноември 2003 година, Јавното обвинителство се повлече од водење на случајот и го препушти гонењето на приватен тужител.

⁵⁸ Посебно драстични во ова се написите на професорите на правниот факултет Љубомир Фрчковски и Ѓорѓи Марјановиќ кои се појавуваат како редовни колумнисти во весникот "Дневник".

карактерот на мултиетничка држава и фактички се претвора во биетничка.

Ексклузивитетот на етноидентификацијата во секој сегмент на конституирањето на власта во голема мера ги загрозува глобалните трансформациони процеси и го оневозможува зацврстувањето на граѓанската демократија. Овие процеси посебно негативно се одразуваат на подигањето на значењето на индивидуата, како стожер на концептот за човековите права и слободи. Односите меѓу припадниците на различните етнички заедници не успеваат да го надминат нивото на односи на колективитетите и ја оневозможуваат флексибилноста во сите други облици на интересно здружување на граѓаните.

Паралелизмот на заедниците се издигнува на ниво на правило и политичките партии на власт не само што не го дестимулираат ова туку ја поддржуваат секоја активност насочена кон формирање на паралелни институции (дури до ниво на паралелизам на основните инфраструктурни објекти: амбуланти, автобуски станици, продавници, спортски игралишта), структури и простор на живеење на припадниците на различни етнички заедници.

Во услови на сведување на интеракцијата на етничките заедници единствено на ниво на колективитети, бришењето на се што е заедничко и поврзочно, смалувањето на можностите за непосредна комуникација и споделување на проблемите, многу очекувано доаѓа до повторно зголемување на тензиите меѓу припадниците на различните етнички заедници. Меѓусебното нетрпение се манифестира во секојдневното живеење на ниво на тивко негирање и непризнавање, но и во отворени демонстрации на омраза и во негирање и повредување на базичните човекови права и слободи во одредени конфликтни моменти. Тоа што судирите се одвиваат пред се на релација на мнозинската македонска етничка заедница и најголемата малцинска заедница, албанската, не ги исклучува останатите етнички заедници, како од директната инволвираност, така и од трпењето на непосредните последици по сопствените права и интереси.

1. Етничкото чистење и етничкото разграничување е најопасниот процес кој зеде замав во текот на 2003 година. Процесот започна на просторите каде што се одвиваше вооружениот конфликт во 2001 година и од кој се иссели поголемиот дел од неалбанското население. Со оглед на тоа дека ни во текот на 2003 година не беа остварени условите за враќање на раселените лица, ситуацијата добива размери на трајно решение.⁵⁹ Паралелно со ова се одвива и процес на внатрешна миграција на населението во самите населени места (посебно градовите), со што се исцртуваат јасни етнички граници.

---

⁵⁹ Овој процес е во голема мера поддржан и од месното население од албанската заедница што се манифестира во оштетување на веќе реконструирани куќи во сопственост на неалбанска популација (на пр. во с. Матејче и во с. Арачиново), насилничко однесување и заплашување на припадниците на македонската заедница и оневозможување да се извршуваат селските работи (во с. Љуботен), каменување и оштетување на верски објекти (манастирот Св. Никола во с. Љуботен).

2. Процесот е понатаму потенциран со етничкото чистење во основното и во средното образование. Во текот на 2003 година значајно е намален бројот на училиштата во кои наставата се изведува на повеќе јазици. Дури и тогаш кога под ист покрив се наоѓаат деца од различни етнички заедници, вообичаено е тие да учат во различни смени и да немаат никаков допир било во училишните било во вонучилишните активности.⁶⁰ Голем број од меѓуетничките тензии во изминатата година беа поврзани токму со образованието, каде што актуелната власт се покажа како многу крута и несензибила и се обиде со декретски мерки да направи промени кои на овој или оној начин ги допираа меѓуетничките односи.⁶¹

---

⁶⁰ Еден од ретките примери на гимназија во која учениците од различни етнички заедници посетуваат настава во исто време е гостиварската гимназија "Панче Поповски" (иако и тука е веќе видлив дезинтегративниот процес во постоењето на три различни табла на матуранти, на учениците кои настават ја посетувале на македонски, албански или на турски јазик).

⁶¹ Во Куманово по неуспешниот обид на Министерството за образование за решавање на проблемот со учениците средношколци од албанската заедница кои не сакаа да се вратат во матичната зграда на гимназијата "Гоце Делчев" по принципот "чекор по чекор" и по обидот за враќање на дел од учениците средношколци во матичното средно училиште "Наце Буѓони" (откако беа спречени од група ученици и родители од неалбанските заедници) и по нивната реакција (блокирање на влезот на Куманово и штрајк со глад на дел од родителите) Министерството за образование и наука се одлучи за "привремено решение додека не се смират страстите" - 800 ученици етнички Албанци да ја довршат учебната година во просториите на ЗИК "Куманово", а 910 ученици да учат во "Работничкиот дом".

Министерството за образование донесе одлука за формирање на гимназиска паралелка на албански наставен јазик во Битола (а која просторно ќе биде сместена во ОУ "Гоце Делчев." Одлуката е правно и образовно издржана, меѓутоа е донесена крајно нетранспарентно, без претходни консултации со управата на гимназијата, на основното училиште, на родителите и на учениците, и без соодветно образложение и аргументација пред јавноста што даде повод на етнички обоени протести од страна на родителите и учениците од македонската заедница (но и од пошироката јавност во Битола), нарушувања на наставниот процес, и повлекување на барањето за отворање на паралелка, односно повлекување на паралелката во "илегала". Повторно проблемот не е решен, туку е затскриен и како таков претставува можен извор за идни конфликти.

Во почетокот на учебната 2003 година Министерството за образование донесе и одлука за приклучување на просторно дислоцираните паралелки на албански наставен јазик кон матичното средно училиште "Арсени Јовков" во Скопје. Според добиените информации и оваа одлука е донесена без претходна анализа на состојбата, без информирање и консултации со управата, наставниците, учениците и родителите во матичното училиште и во дислоцираните паралелки, како и без соодветно образложение за самата одлука, за последиците од одлуката и за решенијата кои се нудат. Како резултат на нетранспарентноста, низата од дезинформации и манипулации, создадена е атмосфера на недоверба што резултира во конфликт. Голем број од учениците отсутнуваа од настава и беа инволвирани во протести и манифестации со во голема мера националистичка обоеност. Компромисната одлука (наместо 11, во матичното училиште да се сместат 7 паралелки на албански наставен јазик) овозможи враќање на учениците на настава, меѓутоа во никој случај не ги намали тензиите кои се закануваат во блиско време повторно да ескалираат во отворен конфликт. Инволвирани не прифатија да размислуваат за други алтернативни решенија (како на пример: сместување на трите години на македонски и на албански јазик во матичното училиште, а дислоцирање на

3. Како посебно проблематично се појави и изгласувањето на Законот за основање на трет универзитет во Република Македонија (во кој наставата би се изведувала на албански јазик).⁶² И во решавањето на овој проблем е многу видливо отсуството на алтернативи, поширока расправа, јасно дефинирање на намерите и процедурите.⁶³ Уставните амандмани даваат можност за формирање на Универзитет на кој наставата ќе се изведува на албански јазик, меѓутоа се поставува прашањето зошто Предлогот на законот за формирање на овој универзитет е ставен во итна процедура, како и прашањето, како најдобро еден ваков проект може да се вклопи во декларираниите интегративни процеси. Расправите во Собранието укажуваат на тоа дека безалтернативност на предлогот може да го загрози вистинското решавање на проблемите поврзани со ова прашање.
4. Употребата на јазиците се појави како значаен сегмент во остварувањето на правата на припадниците на етничките заедници, но и како извор на тензии и конфликти во текот на целата 2003 година.⁶⁴ Остварувањето на ова право со примената исклучиво на принципот на процентуална застапеност, претставува уште еден удар на мултикултурноста на Република Македонија, имено целата расправа за употребата на јазиците се води во врска со употребата на македонскиот и на албанскиот јазик, додека другите јазици постепено потполно се повлекуваат од сферата на јавна употреба.⁶⁵ Од другата страна погледното, ова

сите паралелки од четврта година во простор кој ги задоволува потребите за практична обука).

⁶² Со оглед на тоа дека со ова всушност треба да се овозможи легализација на дел од факултетите кои постојат во рамките на нелегалниот универзитет од Мала речница, проблемот добива специфично значење и излегува надвор од образовната сфера. Посебно усложнување претставува прашањето за признавањето на дипломите кои се издадени на овие факултети до моментот на нивното правно етаблирање во рамките на системот.

⁶³ Ова во никој случај не може да биде оправдување за масовните националистички обоени демонстрации на студентите од скопскиот и од битолскиот универзитет, поддржани од претседателот на Сенатот на Универзитетот "Св. Кирил и Методиј" од Скопје и голем број професори и декани на факултетите од овие универзитети.

Посебно загрижува податокот дека И во собраниската расправа и во поддршката на студентските протести, опозиционата партија ВМРО-ДГПМНЕ завзеде отворено негативен став кон идеата за формирање на Универзитет на албански јазик.

⁶⁴ По постигната согласност за употребата на јазиците (македонскиот и албанскиот) во собраниската расправа се разви спор за тоа на кој јазик треба да се водат седниците на собраниските комисии на кои претседаваат припадници на албанската заедница. Спорот е разрешен по едномесечни расправи и нагодувања.

⁶⁵ На ова погодува и долгогодишното одбивање на Република Македонија да се ратификува Повелбата за регионалните или малцински јазици.

Во контекстот на употребата на турскиот јазик воочени се случаи на заобиколување на правото на основно образование на сопствениот мајчин јазик. На пример, уште во 1993 година Министерството за образование одлучува 300 основци кои посетувале настава на турски јазик да се префрлат од "Јордан Константинов - Џинот" - Долно Количани во "Тефејуз" - Гази Баба, оддалечено околу 20 км од нивните домови. Во јануари 2003 година, по барање на родителите, донесена е одлука 129 ученици од 1-4 одделение да се вратат на настава во "Јордан Константинов -

прашање посебно загрижува поради појавата или барем интенцијата вториот службен јазик да се употребува монојазично при вршењето на јавни функции. Ова се надоврзува на очигледното несфаќање на значењето на двојазичноста (посебно во делувањето на локалната администрација и локалните власти), кое подразбира одлично познавање на јазиците кои се во службена употреба во дадената општина.⁶⁶

5. Од аспект на правата на другите етнички заедници, и понатаму посебно загрижува положбата на припадниците на ромската популација. Во 2003 година не е направено ништо во насока на подобрување на стандардот и условите на живеење на припадниците на оваа етничка заедница.⁶⁷ Гетоизацијата на ромските населби продолжува и овозможува дискриминација во однос на давањето на комуналните услуги, инфраструктурните промени и изградбата на објекти од значење за развојот на заедницата. Поради субстандардните услови на живеење овие населби се често изложени на елементарните непогоди и претрпуваат големи материјални штети или претставуваат директна закана за животот и здравјето на своите жители. Во таквите случаи политичарите многу лесно даваат ветувања за помош, меѓутоа овие ветувања вообичаено не се исполнуваат.⁶⁸ Ромите се се уште и предмет на отворена расна дискриминација и маргинализација.⁶⁹

Џинот". Родителите се надеваат дека ќе биде исполнето и нивното барање за враќање и на другите основци од 5-8 одделение.

Во исто време забележлива е тенденција на "заборавање" на македонскиот јазик токму од страна на претставници на турската заедница (што е посебно видливо во западна Македонија).

⁶⁶ Имајќи ги предвид како сложеноста на јазичкото прашање така и редицата погрешни чекори во неговата примена од осамостојувањето па се' до денес, Хелсиншкиот комитет ја поддржува иницијативата на Владата, водејќи сметка за сега важечкиот Закон за употребата на македонскиот јазик, да се донесе посебен закон за употреба на јазиците. Но, тоа не би требало да биде Закон за употреба на јазиците на националностите ниту пак етничките заедници, со оглед на тоа што употребата на некој јазик не е, ниту може да биде единствен критериум за припадност кон одредена етничка заедница и не е не смее да биде "изговор" за непознавање на македонскиот како државен јазик. Оттука, неопходно е да се создаваат од законски до фактички услови за вистинска двојазичност на јазички диференцираните заедници, но едновременно да се поттикнува нивната социјална инклузија на сите други полиња.

⁶⁷ Се уште ромската популација е на дното на образовните скалила, на дното на скалата на вработување, а на врвот на приматели на социјална помош. Процентот на невработените жени Ромки е три пати поголем од вкупниот процент на невработени жени во Република Македонија.

⁶⁸ Како во случајот со санацијата на последиците од лизгањето на земјиштето во населбата Рамина кај Велес.

⁶⁹ Апелациониот суд Скопје, во случајот на Џ.Е. ја укинал првостепената пресуда на Основниот суд во Крива Паланка заради тоа што утврдил дека "...социјален случај невработено лице ... е очигледно дека неговите материјални примања ниту пак неговите придонесе можеле да си допушти да купи за свои потреби 10 комплета постелнини, 13 маици, 20 марами како и 4 спаваќи..". (Од причини на автентичност, во цитатот не интервениравме ниту јазички ниту смисловно.)

6. Во 2003 година, во повеќе наврати се огласија припадниците на турската заедница со отворени забелешки во однос на намалувањето на нивните права, односно акти на дискриминација. До Хелсиншкиот комитет беа проследени повеќе сознанија кои индицираат дека малиот процент на застапеност на етничките Турци во јавниот сектор, меѓу другото, се должи и на недостиг на кадри, што е резултат и од несоодветната застапеност на турскиот јазик во основното, средното и високото образование во Република Македонија.⁷⁰

Хелсиншкиот комитет смета дека во 2003 година не е направен позитивен исчекор во подобрувањето на меѓуетничките односи. Етничкиот паралелизам го загрозува вистинското уживање и заштита на базичните и човекови права во нивната севкупност. Посебен атак е извршен врз мултикултурноста на македонското општество и како основа на развој на граѓанската демократија. Видливо е натамошното маргинализирање на влијанието на неалбанските малцински заедници и отсуството на интерес на државата да ги почитува поголем дел од одредбите на Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства, односно да ја ратификува Повелбата за регионалните или малцински јазици.

7 Правото на слобода на уверувањето и религиозната определба

Генерален став на Хелсиншкиот комитет во однос на остварувањето на слободата на уверување е дека Република Македонија треба да ги превземе сите мерки со цел остварување на потполна секуларизација на државата, а промените кои се однесуваат на верските заедници да се одвиваат во правно валидна форма.

После поништувањето на десетина членови од Законот за верските заедници и религиозни групи од страна на Уставниот суд, направени се неколку обиди за драфтирање на нов закон кои завршуваат неуспешно. Во ниту едно од овие драфтирања не се вклучени претставници на сите (25) религиозни заедници во Република Македонија.

Со уставните промени, направени врз основа на препораките содржани во Рамковниот договор од Охрид, во чл. 19 од Уставот поименично се спомнуваат пет верски заедници, а на другите им се

---

⁷⁰ Здружението за просвета, култура и уметност "Адексам" изнесе барање за отворање нови паралелки на турски јазик во основните и средните училишта согласно потребите и постојните закони и иницијатива за формирање на посебни групи со настава на турски јазик на "Штуловиот" универзитет, имајќи ги предвид податоците дека за тоа има не само потреба (притисокот врз стотината студенти етнички Турци да следат настава на Албански јазик, иако не го разбираат), туку и расположиви капацитети.

Здружението за развој на медиумите на турски јазик упати повик до јавноста да реагира на поместувањето и кретењето на термините за емитување на програмата на турски јазик при Македонската телевизија. Тие укажуваат и на опасниот преседан кој се случи на 13.12.2003г. кога по 35 години, програмата на турски јазик не емитуваше вести на турски јазик. Ова здружение предупредува дека во Македонија нема други електронски медиуми на турски јазик, а згасна и единствениот печатен медиум на турски јазик "Бирлик".

гарантира рамноправен статус.⁷¹ Со овој компромис дефинитивно се покажува дека не постои елементарно сфаќање на значењето на слободата на уверувањето и се прави поимна збрка која ќе има далекусежни последици во голем дел законски и други решенија.⁷²

Во Уставот е гарантирана оддвоеноста на државата од религијата (црквата), меѓутоа во пракса, се дозволува и стимулира, посебното место на Македонската православна црква и во голем број од случаите се прекршува поделбата меѓу црквата и државата.⁷³

---

⁷¹ На овој начин во самиот Устав е задржан еден од битните елементи на дискриминација по основ на вероисповед и на уверување. Врз основа на ова понатаму се изведува заклучокот (кој неодамна и јасно беше искажан од страна на претседателот на ВМРО ДПМНЕ, Никола Груевски), дека црквата е уставна категорија и од таму треба да произлезат сите останати законски решенија). На овој начин, во одделот за човековите права и слободи во Уставот на Република Македонија, наместо да стане збор за слободата на уверувањето, станува збор за воспоставување на привелегирана позиција на одделна религија, односно одделно уверување.

⁷² Во последно време посебно е изразен прогонот на претставниците на Српската православна црква, на кои им се забранува влез на територијата на Република Македонија, а нивните следбеници (македонски државјани) се изложени на постојани притисоци (претреси на домовите, повикување на разговор од страна на полицијата, заплenuвање на материјали на српски јазик и медиумско клеветење). Овие постапки се правдаат со спорот меѓу Македонската и Српската православна црква во кој интензивно се вмешани и властите на двете држави. Според последните информации во владина процедура е влезена промена на Законот за верските заедници и религиозни групи, со кои законски ќе се оневозможи делувањето на овие групи. Интересно е дека многу често во оценката на делувањето на другите верски заедници се употребува терминологија карактеристична за претходниот период (како што е на пример изразот: непријателска дејност и непријателска пропаганда).

⁷³ Во своите барања за посебна и повласатена позиција во однос на сите различни уверувања и во однос на останатите верски заедници, Православната црква ги користи, пред сè каналите на минатото (историското присуство во клучните развојни фази на културата на македонскиот народ) и се обидува да воспостави врска со секој битен настан од историјата на народот и државата. Основна карта на која што игра Православната црква, е идентитетот на Македонците, поставувајќи се во улога на неизоставен параметар на поранешното, сегашното и секое идно идентификување. Православната црква ги поставува проблемите на сопственото признавање и самостојност во директна врска со признавањето и постоењето на државата како во минатото така и во сегашниот момент и бара (и добива) директен ангажман на државните структури во решавањето на сопствените проблеми. Во оваа цел се искористуваат дури и такви формални моменти како што е местотот на одржување на одреден настан (како во случајот на заседанието на АСНОМ), за да се воспостави лажна врска меѓу формалното воспоставување на државноста на Македонија во 1944 година и православната црква. Конкретната врска претставува и апсурд, но и навреда на делегатите на ова заседание кои во најголема мера го поддржувале ставот не само за одделување на црквата од државата, туку и за потполно отстранување на било какви црковни обележја и активности од јавниот живот. Тесната поврзаност на Македонската православна црква со државата воспоставено во мандатот на претходната владеечка структура, продолжува и во новата власт. Тоа се манифестира во постојано присуство на претставниците на македонската православна црква на одбележувањата и настаните од државен карактер, големото присуство во државните медиуми и присуството во меѓународните активности на државниот врв.

Помалите религиозни заедници се жалат дека се изложени на постојани притисоци, закани и дека често им се оневозможува нормално одвивање на активностите.⁷⁴

Моменталната состојба во Република Македонија многу малку погодува на слободата на изразување на уверувањето и религиозната определба на луѓето. Во пракса, луѓето во Република Македонија, имаат многу мала слобода на избор на сопственото уверување. Притисоците се движат од оние најфундаменталните, (прашањето на идентитетот), до оние најсекојдневните, но не помалку важни (вработување, политичка ориентација, образование). На индивидуата и се оневозможува да делува индивидуално, туку се турка кон нејзиното специфично “стадо” во кое единствено може да биде соодветно вреднувана и признаена.

Во постојниот контекст на односи, слободата на вероисповеста се претвора во слобода на црквата, што само по себе е ограничување на можноста за избор, на флексибилноста на сопствениот идентитет и претставува анахронизам од кој веќе успеваат да се ослободат најголем дел од земјите на развиената демократија (а ние допрва го прифаќаме).

Заклучок

Состојбата со човековите права во Република Македонија во 2003 година не се промени битно во однос на претходниот период. Во одделни сфери (посебно социјалните, здравствените и правата од работен однос) видливи се и ретроградни поместувања. Државата не само што не успеа да изгради таков систем на институции и механизми кои ќе овозможат промоција и заштита на правата на граѓаните, туку таа се уште се појавува како најголем прекршувач на овие права.

Карактеристично за 2003 година е заокружувањето на потполната партизација на државната структура, развој на етнодемократијата за сметка на граѓанската демократија и натамошна ерозија на правото како основен гарант на заштитата на човекот.

Во изминатата година не е остварена ниту една од декларираните заложби на новоизбраната структура на власт

---

⁷⁴ Најголеми проблеми можат да се лоцираат во: регулирањето на сопственичките односи (Бектешката заедница не може да ги оствари сопственичките права над објектот Арабати Баба Теке, кој е узурпиран од страна на исламската заедница и е пренаменет со изградба на џамија); градењето на нови објекти (во урбанистичките планови не се предвидени доволно локации за изградба на верски објекти); недоволниот простор за обавување на верски активности (според законот верските активности на сите верски заедници освен на Православната црква и на Исламската заедница, се ограничени на просторот на заедницата специјално регистриран и предвиден за тоа); отворени напади врз лица и објекти (во Струмица е оневозможено од страна на свештеници на Православната црква и нивни следбеници ставање на камен темелник и изградба на Католичка црква; во Прилеп на истиот начин е оневозможена изградбата на простор на Јеховините сведоци); пречки во обавување на богослужби и предавања од страна на поканети гости од странство (според законот потребна е посебна дозвола за било кое религиозно предавање или служба од страна на странец); забрана на отворање на православни цркви во кои богослужбата ќе се врши на друг јазик (влашки, српски, грчки).

(подобрување на сигурносно-безбедносната ситуација во државата, подобрување на економската ситуација и подобрување на животниот стандард на населението, глобална демократизација, почитување на правото и развој на правната држава, развој на интегративните наспроти дезинтегративните процеси во Република Македонија, и такво ниво на генералното почитување и заштита на човековите права и слободи кое ќе ја приближи државата до европските текови и ќе овозможи нејзино забрзано приклучување во европските структури). (15.01.2004 г.)